



הלכה שבועית - דיני שקצים ורמשים



בעזרת החונן לאדם דעת

מאת ינון קליין

המכון לפרסומים הלכתיים שע"י בית מדרש הלכתא



הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים ובעת אסף
ע"ש ר' חיים שוקק ז"ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים

תוכן עניינים

- 3 א. טעם איסור אכילת שרצים
- 5 ב. איסור אכילת שרצים
- 9 ג. גודל השרץ האסור
- 14 ד. מדוע שרץ לא בטל ברוב?
- 17 ה. האם חייבים לבדוק כל מאכל מחרקים?
- 19 ו. גדר מיעוט המצוי
- 22 ז. למה מנפים קמח?
- 23 ח. הוראות מעשיות בניפוי קמח
- 24 ט. מי נאמן לבדוק את המאכלים מחרקים?
- 27 י. מאכל שהתבשל עם חרק בתוכו
- 29 יא. הכנת ריבות מפירות שמוחזקים כנגועים בחרקים
- 33 יב. הכנת משקאות חריפים מקליפות ופרחי הדרים
- 34 יג. בדיקה מחרקים בשבת
- 36 יד. הוצאת חרק ממשקה בשבת
- 39 קיצור הלכות לשער א- הלכות בדיקת המאכלים

א. טעם איסור אכילת שרצים

התורה החמירה באיסור אכילת שקצים ורמשים יותר משאר איסורי האכילה. החומרה מתבטאת בשני דברים.

א. האיסור מוזכר שמונה פעמים (כפי שיבואר להלן).

ב. התורה קשרה בין האיסור ליציאת מצרים.

שלוש סיבות לחומרה יתירה זו:

א. בהימנעות משקצים ורמשים ניכר ההבדל שבין ישראל לעמים יותר מבשאר איסורי מאכלות^א.

ב. שקצים ורמשים קרובים לאדמה, והדבר מרמז על דרגתם החומרית הנמוכה ועל השפעתם השלילית בנפש האדם ששואפת לגדולות^ב.

ג. התורה החמירה באיסור זה על מנת לזרז לזהירות בו מאחר ואיסור זה מצוי מאד וקשה להישמר ממנו^ג.

מקור הברכה

א. התורה הקדושה (ויקרא יא מד - מה) קישרה בין איסור אכילת שרצים לבין יציאת מצרים: "כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם וְהִתְקַדְּשִׁיתֶם וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכָל הַשָּׂרֵץ הָרָמֵשׁ עַל הָאָרֶץ. כִּי אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיטֵל לָכֶם לְאֱלֹהִים וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי".

מה הקשר? למה איסור אכילת שרצים קשור ליציאת מצרים?

במסכת בבא מציעא (סא ב) שאל רב חנינא מסורא את רבינא: "יציאת מצרים דכתב רחמנא גבי שרצים למה ליה אמר ליה אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני עתיד ליפרע ממי שמערב קרבי דגים טמאין בקרבי דגים טהורין ומוכרן לישראל".

רב חנינא מסורא לא הסתפק בתשובה זו, הייתה לו עוד קושיה. למה התורה השתמשה במונח 'המעלה אתכם מארץ מצרים' ולא אמרה המוציא אתכם מארץ מצרים כמו שכתוב בדרך כלל (עיין תורה תמימה על הפסוק)? על זה ענה רבינא: "דתנא דבי רבי ישמעאל- אמר הקדוש ברוך הוא אילמלא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי".

דווקא באיסור שרצים התורה קוראת ליציאת מצרים עלייה, כי ההימנעות מאכילת שרצים היא מעלה יתרה של ישראל על פני האומות, בה הבדלנו ה' יתברך ובה אנו מעולים מהם, לכן שייך לומר באיסור זה לשון עלייה.

בבן יהוידע (בבא מציעא סא ב ד"ה אלמלא) מבאר את הגמרא על פי החיד"א. בירושלמי (ברכות פ"ט הל' ב) מסופר: "אליהו זכור לטוב שאל לרבי נהור"י, מפני מה ברא הקדוש ברוך הוא שקצים ורמשים בעולמו? אמר לו לצורך נבראו- בשעה שהבריות חוטאין הוא מביט בהן ואמר מה אלו שאין בהן צורך הרי אני מקיימן אלו שיש בהן צורך לא כל שכן".

ומבאר הבן יהוידע "וכל זה הקל וחומר שיש בו סגוריה לישראל, הוא רק אם ישראל יהיו נבדלין משקצים ורמשים דאז נמצא אין בהם צורך, אבל אם אין נבדלים מהם הרי יש בהם צורך דאוכלים אותם ובטל אותו קל וחומר". המנעות מאכילת שרצים מצילה את ישראל מהפורענות, לכן דווקא באיסור זה כתבה התורה 'המעלה אתכם'.

הבן יהוידע מוסיף הסבר אחר לתליית איסור זה ביציאת מצרים: "כי מצרים נקראת ערות הארץ, כי הייתה מצד טומאתה פסולת וזוהמה של חלק הארץ, ודומה בזה לשרצים שהם פסולת וזוהמה של חלק בעלי החיים, לכך תלה הפרשתם של ישראל והבדלתם משקצים, להבדלתם ועלייתם ממצרים".

בספר דף על הדף (הערות על הגמרא, בבא מציעא שם) כתב שהגר"ח שמואלביץ ביאר בשם רבו "שזה המעלה שישנו בעם ישראל שאותו דבר שמטיב לאומות העולם, לנו לעם סגולה עם הנבחר הרי זה משחית ומהרס, משל לבן המלך שאותם מאכלים גסים שרגל בהם הכפריים והאיכרים, אותם מאכלים עצמם מזיקים לגוף המעודן של הנסיך, וזהו העליונות של בני ישראל שנפשם מטוהרה ואינם סובלים שקצים ורמשים". ועיין בתוס' (עבודה זרה לא ב ד"ה דאכלי) שהשקצים שאוכלים הגויים מועילים להם להנצל מארס נחש.

ב. על הפסוק "כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים..." הביא רש"י את דברי הגמרא שאפילו אם היה הקב"ה מעלה את ישראל רק על מנת שלא יטמאו במאכלות אסורות- די בזה.

והקשה הכלי יקר (ויקרא יא מה ד"ה כי אני) שטעם זה אינו מספיק, שיש לשאול למה דווקא באיסור זה, מה מיוחד בו שזוהי מעלתו?

ועונה: "שכל הקרב הקרב ביותר אל הארץ ורחוק הוא מן האויר יש בו חלק גדול מן העפרוריות, מן אותן הגבוהים קצת מן הארץ כי הוא פונה ומביט אל מקור חוצבו". כל בעל חי פונה, מביט וקרוב אל המקור ממנו נחשב, השרץ קרוב ביותר לאדמה מאחר ויש בו יותר גשמיות מרוחניות, לעומת זאת האדם הולך על שתיים ולא על ארבע, "כי חציו גשמי וחציו רוחני ופונה למעלה".

ולפי זה מבואר החילוק בין סוגי השרצים השונים: "לפיכך הרומש על הארץ ונגרר עליה שאין הילוכו ניכר יש בו חלק גדול מן העפרוריות, לפיכך הוא מטמא הנפש ביותר, ולפי שהגוף עלול ביותר לקבל

טומאה מן הנפש על כן אמר בשרץ השורץ שהוא רחוק קצת מן הארץ אל תשקצו את נפשותיכם, שאינן גורמין לנפש כי אם שיקוץ ולא טומאה ולא תטמאו בהם היינו הגוף העלול ביותר ומקבל גם הטומאה, אבל השרץ הרומש על הארץ שהוא גרוע ממנו נאמר בו ולא תטמאו את נפשותיכם וקל וחומר לגוף וקל וחומר לשיקוץ".

לפי זה מתבאר גם לשון הפסוק 'המעלה אתכם מארץ מצרים', 'ונתן טעם לדבר כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים מקום נמוך, אל ארץ ישראל שהוא גבוה מכל הארצות (זבחים נד ב), כדי להרחיק אתכם מן העפרוריות השולט ביותר במקום נמוך שאין האויר שולט שם כבמקום גבוה על כן תהיו זהירים ביותר מן השרץ הרומש על הארץ, וזה טעם נכון וברור".

ג. כתב הפרי חדש (יו"ד סי' פד ס"ק נג) "והחמירה תורה בזה בהרבה לאוין ומלקות להיות שהוא איסור מצוי מאד בפירות, ירקות וקטניות וברוב מיני מאכלות, ואי אפשר להזהר מלהכשל בהם אם לא בזהירות גדולה. לפיכך הוצרך הכתוב לזרז ביותר ולהרבות לאוין".

בעניין חומרת האיסור וגודל החיוב להזהר ממנו, כתב הפלא יועץ (ערך בדיקה) "וכבר צווחו על זה בספרים צעקה גדולה ומרה שהרי כל אשר בשם ישראל יכונה לא יאכל נבלה וטרפה או בשר חזיר וכדומה אם יתנו לו כל כסף וזהב שבעולם ואם ירצו לאנסו יסבול עונשים מרים עד מות ולא יעבור... וכי דייקת באכילת נבילה וטרפה וחזיר ליכא אלא לאו אחד, ובאכילת תולעת אחת איכא ד' לאוין ובאכילת נמלה וכל שרץ העוף ה' לאוין נמצא האוכל בלי זהירות ובלי בדיקה במעט רגע אוכל מאה תולעים ועובר תילי תילים של לאוין בשאט נפש בלי שום הנאה כלל רק ממיעוט זהירות".

וראה גם בספר יסוד ושרש העבודה (שער ז פ"ד) שכתב באריכות על חומרת העוון הזה ועל גודל החיוב להזהר ממנו.

ב. איסור אכילת שרצים

שלשה מיני שרצים אסורים מן התורה: שרץ הארץ, שרץ המים ושרץ העוף.

האוכל כל אחד משרצים אלו עובר בכמה איסורים^א (סידרתי מהקל לחמור):

שרץ המים (כגון: תולעים וטפילים שעל עור הדגים, סרטנים וכדומה^ב) - ארבעה איסורים (שניים מפורשים בשרץ המים ושניים משותפים לכל השרצים):

א. 'וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סַנְפִּיר וְקַשְׁקֶשֶׁת... מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וְאֵת נִבְלָתָם תִּשְׂקָצוּ'

(ויקרא יא י-יא)

ב. 'וְכֹל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת לֹא תֹאכְלוּ טֵמֵא הוּא לָכֶם' (דברים יד י)

ג. 'אֶל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכֹל הַשָּׂרֵץ הַשֵּׂרֵץ...' (ויקרא שם מג)

ד. '...וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם' (המשך הפסוק הקודם)

שרץ הארץ (כגון: תולעים וחרקים)¹ - חמשה איסורים (שניים משותפים לכל השרצים ועוד שלשה)

א. 'וְכֹל הַשָּׂרֵץ הַשֵּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל' (ויקרא שם מא)

ב. '...לְכֹל הַשָּׂרֵץ הַשֵּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי שֶׁקֶץ הֵם' (ויקרא שם מב)

ג. 'וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכֹל הַשָּׂרֵץ הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ' (ויקרא שם מד)

ד. כמו איסור ג בשרץ המים

ה. כמו איסור ד בשרץ המים

שרץ העוף (כגון: זבובים ודבורים וכדומה²) - ששה איסורים (חמשה כמו שרץ הארץ ואחד נפרד לשרץ העוף)

א. 'וְכֹל שָׂרֵץ הָעוֹף טֵמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵל' (דברים יד יט)

מקור הברכה

א. איסור אכילת שרצים נכתב בתורה שמונה פעמים. שתי פעמים לאיסור שרץ המים, שלוש פעמים לאיסור שרץ הארץ והעוף (לפי שאף הוא מהלך בארץ, רש"י פסחים כד ב ד"ה צרעה), פעם אחת לאיסור שרץ העוף ושתי פעמים לאיסור כללי- כך שהאוכל משרץ המים עבר על ארבעה איסורים, שרץ הארץ חמשה איסורים ושרץ העוף ששה איסורים.

במסכת מכות (טז ב וראה גם בעירובין כח א ובפסחים כד א) הגמרא מביאה את האיסורים: "אמר אביי אכל פוטיא (פירוש רש"י- שרץ המים) לוקה ארבע נמלה (שרץ הארץ- שם) לוקה חמש צרעה לוקה שש".

יש מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן (בשם כמה גאונים וראשונים) האם כשהתורה חוזרת על איסור כמה פעמים, לוקים עליו פעם אחת או שלוקים עליו לפי מספר הפעמים שהתורה חזרה עליו.

בספר המצוות (שרשים שרש ט) כתב הרמב"ם "ודע כי אתה ואפילו תמצא לשון החכמים כי מי שיעבור האזהרה הפלונית עבר על כך וכך לאוין או מי שיבטל דבר פלוני עבר על כך וכך עשה, לא

יתחייב מזה שתמנה הלאוין ההם כלם כל אחד ביחוד ולא כל עשה ביחוד. כי הענין אחד ואין בו כפל. ואמנם אמרו שהוא עובר כך וכך עשה או כך וכך לאוין בעבור הכפל הצווי או האזהרה במצוה ההיא כי הוא עבר על אזהרות רבות או צוויים רבים. האלהים אם לא תמצאם יאמרו לוקה שתיים או לוקה שלש שאז ימנה כל אחד ביחוד. כי לא ילקה אחד שתי מלקיות על שם אחד, כמו שהתבאר ממה שהתפרסם בתלמוד במכות (יג א, יד א, יח א) וחולין (פב א, קב ב) וזולתם. ואולם ילקה שתי מלקיות על שני שמות. רצוני לומר שני ענינים שבאה אזהרה בכל ענין מהם ביחוד. וזה הוא ההפרש בין אמרם עובר משום כך ומשום כך ובין אמרם לוקה שתיים או לוקה שלש".

לשיטת הרמב"ם לא לוקים על מעשה איסור אחד אפילו אם התורה חזרה על איסורו כמה פעמים לדוגמא הלוּבש שעטנז לוקה רק פעם אחת למרות שהתורה חזרה על האיסור שתי פעמים.

לדבריו הגמרא במסכת מכות לא מובנת: "אכל פוטייתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, צרעה לוקה שש". כיצד? הרי לא לוקים על מעשה איסור אחד גם אם נשנו בו הרבה לאוין?

הרמב"ם (ספר המצוות לא תעשה קעט) מפרש גמרא זו לפי שיטתו. עיקר פירושו הוא שיש מיני בעלי חיים שכשאוכלם עושה כמה איסורים שונים, לא איסור שרץ עוף שנשנה שש פעמים, אלא שש איסורים שונים, על מנת להגיע לזה צריך שהבעל חיים יהיה גם שרץ עוף וגם שרץ ארץ וגם שרץ מים יחד.

איך זה יתכן? הרמב"ם מתאר סוגי שרצים שונים וכמה איסורים עוברים באכילת כל אחד מהם: "כי כשיקרה שיתילד בעל חיים בזרע מן הזרעים או בפרי מן הפירות ואחר כן יצא לאויר ואף על פי שלא נגע בשטח הארץ הנה אם אכלו אחד חייב מלקות אחת. לפי שבא בו לאו בפני עצמו כמו שבארנו במצוה שלפני זאת.

ואם פירש על הארץ והלך בה חייב על אכילתו שתיים. אחת משום וכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם, ואחת משום וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל.

ואם קרה עם זה שלא יהיה פרה ורבה חייב עליו שלש מלקיות. השתיים שקדם זכרם והשלישית משום ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ.

ואם נתחבר אל אלו שיהיה מעופף חייב עליו מלקות רביעית משום כל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכל. ואם יחובר אל זה שיהיה שט במים עם היותו מעופף כמו שנראה זה תמיד במינים רבים חייב עליו חמש מלקיות. זה המלקות החמישית משום שרץ המים שכלל אותו לאו והוא אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם.

ואם יחובר אל זה שיהיה זה הבעל חיים בעצמו המתילד מן האוכל עוף גם כן חייב עליו מלקות ששית משום את אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו".

על פי דרכו מפרש הרמב"ם מהם המינים המוזכרים בגמרא (פוטייתא, נמלה, צרעה): "יתכן שיהיה דג ושיהיה שרץ המים וכמו כן יהיה עוף ויהיה שרץ המים וכמו כן יהיה עוף ויהיה שרץ העוף. וזה הוא הפוטייתא שהוא עוף ושרץ העוף ושרץ הארץ ושרץ המים ולפיכך חייבין עליו ארבע מלקיות... וזאת

הנמלה הנזכרת הנה היא הנמלה הפורחת המתיילדת מעיפושי הפירות שאיננה פרה ורבה... והצרעה המתיילדת מן העיפושים גם כן נוספת על אלו היותה עוף ושרץ העוף".

וכך פסק הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ב הל' כג) להלכה: "הרי שהיתה הבריה משרץ העוף ומשרץ המים ומשרץ הארץ כגון שהיו לה כנפים והיא מהלכת על הארץ כשאר שרצים והיתה רבה במים ואכלה לוקה שלש מלקיות, ואם היתה יתר על זה מן המינין שנבראו בפירות לוקה עליה ארבע מלקיות, ואם היתה מן המינין שפרין ורבין לוקה חמש, ואם היתה מכלל עוף טמא יתר על היותה משרץ העוף לוקה עליה שש מלקיות: משום עוף טמא, ומשום שרץ העוף, ומשום שרץ הארץ, ומשום שרץ המים, ומשום רומש על הארץ, ומשום תולעת הפירות, בין שאכלה כולה בין שאכל ממנה כזית, לפיכך האוכל נמלה הפורחת הגדילה במים לוקה חמש מלקיות".

כלומר, על מנת ללקות שש מלקיות יש לעבור שש איסורים שונים, אכילת שרץ מים, שרץ ארץ, שרץ עוף, עוף טמא, רמש הארץ, תולעת פירות- הרמב"ם טוען שיש בעל חיים בעולם שמתלכדות בו כל התכונות האלו והאוכלו אוכל כמה מינים שונים ויש כאן כמה איסורים שונים לכן לוקה כמה מלקיות.

הראב"ד (בהשגות) מקשה על הרמב"ם: "המאסף הזה אסף דברים שאינם בעולם שלא שמענו מימינו נמלה גדלה במים ולא שרץ העוף גדל במים, ואם בשביל ששולין דגים ואוכלין טעות הוא בידו ואילו מצאו חכמים מין זה לא היו משנים מפוטייתא לנמלה ומנמלה לצרעה". לדבריו, אין במציאות בעל חיים כזה שהוא גם שרץ המים וגם שרץ הארץ וגם שרץ העוף¹.

הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות שורש ט בשם הגאונים וכמה ראשונים) חולק על יסודו של הרמב"ם, הוא מסכים שאכן לא לוקים שתי מלקיות על לאו אחד למרות שנכפל, אך חולק עליו בהגדרה מהו לאו אחד- לשיטת הרמב"ן ניתן במעשה איסור אחד להתחייב כמה מלקיות אם התורה כפלה את איסורו וכתבה בו כמה לאוין שונים והם מיותרים ולא נצרכים לדרשה.

וכך כתב, "ובודאי שזה דבר ברור אינו נעלם כלל שאין לחייב שתיים מלאו אחד אבל לא ראיתי מעולם לאחד מכל הראשונים שפירשו כך. ובידוע שראה הרב דברי בה"ג והוא כתב בהלכות דגים בלשון הזה לוקה ארבע דכתיב בדגים ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו וכתיב בשרצים אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם הוּו להו אל תשקצו ואל תטמאו תרין וכתיב השרץ השורץ סתמא לא שנא דים ולא שנא דיבשה, הני דויקרא, וכתיב במשנה תורה וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו, נמלה לוקה חמש וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לכם לא יאכל כל הולך על גחון לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ, צרעה

¹ מצאנו כמה מקרים בהם ראשון טוען נגד חבריו שהוא טעה במציאות מחמת חוסר ידיעה בחכמת הטבע. לדוגמא: במסכת עבודה זרה (לט ב) למדנו "ואיזו ציר שיש בה דגה? כל שכלבית אחת או שתי כלביות שוטטות בו" ופירש רש"י (ד"ה כלבית) "כלבית גדילה מאליה בציר דגים טהורים ואם יש שם ציר דג טמא אין כלבית גדילה בו". הריטב"א (שם ד"ה איזהו) כתב על דברי רש"י: "ופירוש זה קשה עד מאד. חדא שאין השכל נותן זה ואין לו מציאות בטבע". הדברים דומים למה שכתב כאן הראב"ד על הרמב"ם.

לוקה שש חמש דשרצים ואידך כל שרץ העוף וגו'. עד כאן בהלכות. וכן כתב רב אחא משבחה גאון בשאלתות. וכן מפורש בהלכות רבינו יצחק אלפסי וזה הוא פירוש הגאונים כולם ז"ל. לא שיהו מחייבין שתי מלקיות על לאו אחד חס ושלום. וכל הראשונים כך פירשו וכן פירש המפרש הגדול רבינו שלמה וכל רבני צרפת אחריו".

[להרחבה והעמקה במחלוקת זו עיין בהעמק שאלה (ויקרא שאילתא פד אות א) וראה גם בערוך השולחן (יו"ד סי' פד סע' יג - יז)].

*פירוט הלאוין שהובא בגוף ההלכה הוא לשיטת הרמב"ן ורוב הראשונים.

ב. כתב הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ב הל' יב) "אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים והבריות הגדולות ביתר שהן חיות הים, כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן".

ג. בשרץ הארץ כלולים שני מיני שרצים. כאלו הנוצרים מעצמם מעיפוש ורקב וכאלו הנוצרים מהפריית זכר ונקבה. דינים שונים לכל אחד ממיני שרצים אלו, פעמים והם מותרים מדאורייתא ופעמים שיהיו מותרים לגמרי. דיניהם יבוארו בסימנים הבאים.

ד. "איזהו שרץ העוף? כגון זבוב או יתוש וצרעה ודבורה וכיוצא בהן, כל שמעופפים" (לשון ערוך השולחן סי' פד סע' ב)

ג. גודל השרץ האסור

כלל גדול אמרו חז"ל: "לא נתנה תורה למלאכי השרת". פירושו הוא שיש גבול לחובת ההשתדלות של האדם בקיום התורה, מאחר ויש גבול ליכולותיו^א.

לכלל זה יש ביטוי מעשי בדיני איסור אכילת שרצים, שקצים ורמשים- התורה אסרה רק שרץ שניתן לראותו בעין רגילה, אך שרץ שניתן לראותו רק באמצעות עזרים, כגון זכוכית מגדלת או מיקרוסקופ, אינו אסור באכילה^ב.

אך, שרץ שגודל מספיק על מנת שייראה בעין רגילה, אלא שקשה לראותו בגלל צבעו

(כגון: תולעת לבנה בקמח, זבובון ירוק על עלי חסה), או בגלל המקום בו הוא נמצא (כגון בקפלים של העלה) אסור באכילה מדאורייתא¹.

גם במקרה בו על מנת לזהות את השרץ יש צורך לבצע פעולות מסוימות, כגון: בדיקה מול אור חזק, משמוש ביד או רכישת מיומנות, השרץ אסור².

במקרה בו בעין רגילה רואים נקודה שחורה על הפרי או הירק, אך בזכוכית מגדלת או מיקרוסקופ רואים שנקודה זו היא שרץ- נחלקו הפוסקים. דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל ששרץ זה אסור. ודעת הגר"ש וואזנר שליט"א ששרץ זה מותר³.

מקור הברכה

א. בארבעה מקומות בחז"ל נזכר הכלל "לא נתנה תורה למלאכי השרת":

א. קריאת שמע כשעקבו רואה את הערווה: במסכת ברכות (כה ב) למדנו, "אתמר: עקבו רואה את הערווה... אביי אמר אסור רבא אמר מותר- לא נתנה תורה למלאכי השרת". ופירש רש"י (ד"ה לא נתנה) שמאחר ולמלאכים אין ערווה הם יכולים (כביכול) להיזהר בקריאת שמע שהעקב לא יראה את הערווה, אך אנו, בני האדם "על כרחינו יש לנו ערווה, ואין אנו יכולים להישמר מכל זה".

ב. קריאת שמע כשצואה בגופו: במסכת יומא (ל א) למדנו, "אמר רב פפא: צואה במקומה אסור לקרות קריאת שמע". ומבררת הגמרא באיזה אופן מדבר רב פפא, אם כוונתו היא שהצואה כבר יצאה מחוץ לגוף וכעת רואים אותה, לא היה צריך לומר את דבריו שהרי זהו דין פשוט. מאידך אם מדובר באופן שהצואה עדיין לא יצאה ולא רואים אותה, מותר לקרוא שהרי "לא נתנה תורה למלאכי השרת".

ג. שימוש בבגדי כהונה לא לצורך עבודה: במסכת קידושין (נד א) למדנו שבגדי כהונה ראויים לעבודה, אין בהם מעילה בשוגג, כלומר- גם אם הכהן לא פשט את הבגדים מיד בסוף העבודה אלא מעט אחר כך, לא עבר על איסור. הסיבה היא "שלא נתנה תורה למלאכי השרת שיהו הכהנים זריזים כמלאכים להפשיטן בגמר עבודה ולא ישהו עליהם אחר העבודה כהרף עין" (לשון רש"י קידושין שם ד"ה בכותנות).

ד. הנאה מאבני המקדש בעת בנינו: במסכת מעילה (יד ב) למדנו שכל זמן שעוסקים בבנין המקדש, המבנה עדיין 'חול' ולא חלה עליו קדושה עד שיסיימו לבנותו. טעם הדבר הוא שלא נתנה תורה למלאכי השרת- הבנאים מוכרחים לנוח תוך כדי הבניה, לפעמים הם עושים זאת בצל המבנה אותו הם בונים, אם המבנה היה קדוש הייתה במנוחה זו מעילה (הנאת חול מדבר קודש).

ב. היתר בעל חיים שניתן לראותם רק על ידי זכוכית מגדלת או מיקרוסקופ, מוסכם להלכה באחרונים.

בעל החכמת אדם נשאל (בבינת אדם סי' לד סע' מט) על "דין החומץ שכתב חוקר אחד בספרו ספר הברית, שנתברר שאי אפשר להיותו חומץ עד שירום תולעים, והמסתכל בזכוכית שקורין (מיקרישקאפיע = מיקרוסקופ) יראה כל החומץ מלא תולעים" – האם מותר לשתות חומץ זה?

החכמת אדם השיב שמותר לפי "שהתורה אמרה בנזיר חומץ יין וכו', מכלל דלאחרני שרי. וכן כתוב ברות, וטבלת פתך בחומץ. וכי התורה תסתום באיסור לאו, ולמה לא תפרש חומץ מבושל או לומר בעל פה למשה רבינו עליו השלום הלכה למשה מסיני שהחומץ צריך בישול?". התורה אסרה על נזיר לשתות חומץ שנעשה מיין. אם היה איסור בתולעים שבחומץ (שניתנים לראייה על ידי מיקרוסקופ) לכל יהודי היה אסור לשתות חומץ והתורה לא הייתה צריכה לחדש איסור לנזיר.

כמו כן בשו"ת שאילת יעבץ (ח"ב סי' קכד) כתב "ותמה על עצמך. וכי יש איזה פרי ומאכל בעולם (חוץ מפול המצרי לבדו) שלא נמצאו בו תולעים ותאסור כל המאכלים והפירות והירקות ולא נתנה תורה למלאכי השרת".

גם הערוך השולחן (סי' פד סע' לו) מקשר בין ההיתר לאכול שרצים שנראים רק בזכוכית מגדלת לבין הכלל לא נתנה תורה למלאכי השרת. "שמעתי שבכל מיני מים וביחוד במי גשמים מלא ברואים דקים שאין העין יכולה לראותם, ובילדותי שמעתי מפי אחד שהיה במרחקים וראה דרך זכוכית המגדלת עד מאד כרבבות פעמים במים כל המיני ברואים, ולפי זה איך אנו שותים מים שהרי אלו הברואים נתהוו במקורם? אמנם האמת הוא דלא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו דלא ניתנה תורה למלאכים". הערוך השולחן מוסיף ראייה לדבריו, האויר שאנו נושמים מלא גם הוא בחיידקים ובריות קטנות שלא נראים בעין אנושית אלא רק במיקרוסקופ, אם היה בזה איסור, לא היינו יכולים לנשום. ועיין עוד בדרכי תשובה (סי' פד ס"ק צד).

אם כן, הקובע לענייני איסור והיתר הוא ראייה בעין אנושית. דין זה נאמר לא רק להקל (היתר שרצים שאינם נראים בעין) אלא גם להחמיר. בתפארת ישראל על המשנה (עבודה זרה פ"ב מ"ו בועז אות ג) כתב שדגים שבעין רגילה לא רואים שיש קשקשים, אך כאשר מסתכלים במיקרוסקופ רואים שיש להם קשקשים, אסורים באכילה כדין דג שאין לו קשקשים.

הראשל"צ הגר"ע יוסף זצ"ל (שו"ת יחוה דעת ח"ו סי' מז) הביא עוד כמה אחרונים (הגאון רבי שלמה קלוגר, הראשון לציון הגאון רבי יעקב שאול אלישר, הגאון רבי משה כלפון הכהן ועוד) שכתבו דין זה והכריע כך להלכה, "תולעים הנמצאים במים ובפירות שאינם נראים לעין כלל, אלא רק על ידי מיקרוסקופ, אין בהם שום איסור כלל, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים".

וכך פסק גם הגר"ש וואזר שליט"א (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קכב).

ג. בשו"ת שאילת יעבץ (שם) כתב "והמין השני הוא הכנימה (שקורין מילבי"ן בל"א) וזה גם כן ישנו בבדיקה על ידי חמום וראות עין יפה ומבדקי נמי בשמש או על ידי כלי זכוכית מגדיל מראית

הבריות הקטנות. ואם נמצאו בו בודאי נאסר כלו ואין תקון לאכלו". כלומר, גם חרקים שניתנים לראייה רק על ידי בדיקה אסורים מדאורייתא.

וכתב עוד (שם סי' קכה) "ולזאת הסבה הייתי פרוש, וביחוד בימי הקיץ ממיני זרעונים כמו קטניות החדשים וירקות ועשבי השדה משכיחים בהם תולעים קטנים מאז ירוקים ממש אין דרך ודאי לבדקם יפה, אם לא בעיון רב ובהשגחה יתירה, ועם כל זה אין אני אוסרם אפילו לבני ביתי". מבואר שגם שרצים שצבען כצבע העלים אסורים (מה שהתיר היעב"ץ לבני ביתו הוא מאחר וניתן לבדקם- כמבואר בתשובתו).

גם באופן בו יש שיכולים לראות ויש שאינם יכולים לראות (שראייתם חלשה) השרץ אסור. כך עולה מדברי החת"ס (שו"ת חת"ס או"ח סי' קלב) שכתב לגבי אכיל מרור בפסח: "רגיל אני לדרוש בשבת הגדול מי שאין לו אנשים מיוחדים מסוימים בעלי יראה הבודקים ומנקים אותם מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאוד מאוד בימי פסח ואינם ניכרים לחלושי ראות, על כן מי שאין לו בביתו מי שיבדקו כראוי טוב ליקח התמכא שקורין קרי"ן".

וכתב בהמשך תשובתו שלמרות שיש עדיפות לחסה על פני התמכא, אם יש חשש לתולעים ואין מי שיבדוק, עדיף לקחת תמכא כי מרור בזמן הזה דרבנן ואין לעבור על איסורים על מנת לקיים מצווה דרבנן, בפרט שיש דרך לקיים את המצווה ללא חשש².

ד. במסכת עבודה זרה (לט א) מובאים כמה סיפורים על תנאים ואמוראים שהביאו לפניהם דג שנראה אסור, אך אחרי עיון ובדיקה נמצא שיש לו קשקשים והוא מותר. אחד הסיפורים הוא על רב אשי: "רב אשי איקלע לטמדוריא אייתו לקמיה ההוא נונא דהוה דמי לצלופחא נקטיה להדי יומא חזא דהוה ביה צימחי ושרייה"

[תרגום: רב אשי הגיע לעיר טדמוריא, הביאו לפניו דג שהיה דומה לצלופח. לקחו רב אשי והחזיקו מול השמש (רש"י ד"ה להדי יומא) וראה יש לו קשקשים והתירו].

מוכח שמתחשבים גם בדברים שרואים רק מול השמש לענייני איסור והיתר.

ואכן פסק הפרי חדש (סי' פד ס"ק לד) שתולעים בירקות עלים שנראים רק לאור השמש או במשמוש היד, או בכמון בהן התולעים נראות רק על ידי שפשוף באגרוף, אסורות.

וראה גם בבינת אדם (שם). ובערוך השולחן (שם) כתב "אמנם כמה שהעין יכול לראות אפילו נגד השמש ואפילו דק מן הדק הוה שרץ גמור".

וראה לעיל בדברי היעב"ץ שכתב גם הוא שחרקים שנראים רק נגד השמש אסורים.

² והוסיף שם שאף על פי שיש רמז באכילת חסה, שחס ה' עלינו וגאלנו ממצרים, גם בתמכא יש רמז, שכן תמכ"א בראשי תיבות- תמיד מספרים כבוד אל

וכן כשעל מנת לזהות את השרץ או להסירו צריך מיומנות ולא כל אחד בקי בזה או שצריך לעשות פעולה על מנת לראותם, השרץ אסור. כך עולה מדברי החכמת אדם (כלל לח סע' כח) שכתב "יש מקומות שהמים מגדלים בדגת הים שרצים אצל הסנפירין סמוך ממש להם וגם על הסנפירין ובתוך הפה והם עגולים כעדשה ואין ניכרין כלל ויש להם עינים שחורים כשני טיפי זבובים סמוכין זה אצל זה, והמכיר אותן יכול להפרישן בסכין. ובקהילת קודש פראג הכל מכירין אותן ונתפרסם שם האיסור וקורין אותן פיש לייז. וכמה פעמים הראיתי אותן להסוחרים שנסעו עמי מלייפציג דרך דרעזין ושלעזיא והפרשתי אותן והנחתי בצלוחית של מים וראו אותן שטין במים ולכן על כל פנים חיוב גדול לגרר היטב היטב על הסנפירין וסמוך להם ועל הזנב ויבדוק היטב אחורי אזנים ובפה, ואלו פיש לייז לא מצאתי בדגים שבויילנא וקארלסבארד ודאנציג אבל בכפר בעצקא הסמוך לעיר שטאליפיאן בדקתי שם הדגים ומצאתי גם כן".

וראה גם בדרכי תשובה (סי' פד ס"ק מה).

ונחלקו הפוסקים האם כשיש טרחה למצוא את השרץ, איסורו מדאורייתא או מדרבנן. מדברי הפרי חדש (סי' קד ס"ק ג) עולה שאם אפשר למצוא את השרץ, הוא אינו בטל ואסור מדאורייתא אפילו אם יש טורח למצואו. וכן כתב בכרתי (סי' פד ס"ק יט) "ובאמת לאכול ירקות חי כגון סלא"ט וכד', דהרי כאן ספק תורה, כי לא שייך ביטול, דיכול לבדוק פעמיים ושלוש עד שימצא להתולע, וא"כ הוי ליה ספק תורה, וח"ו להקל". וכן משמע בפרי מגדים (סי' פד שפתי דעת סוף ס"ק לה) וכך כתב גם החכמת אדם (כלל נא סע' א).

לעומת זאת לדעת הצמח צדק (מלובוויטש, יו"ד סי' ע ס"ק ה) והערור השולחן (סי' ק סע' ז) אם על מנת למצוא את השרץ צריך לטרוח 'טורח גדול' - השרץ בטל מדאורייתא לפי שאינו ניכר, ואיסורו הוא רק מדרבנן (מדין בריה שלא בטלה).

בספר בדיקת המזון כהלכה (פ"ז ס"ק 1) כתב שכשיטה השנייה הורה לו הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן נטיית דעתו של הגרשז"א זצ"ל (וע"ע בשו"ת מנחת שלמה מה"ת ריש סי' סא). ועיין עוד באריכות בספר בדיקת המזון כהלכה (שם) ובשו"ת יבקש תורה (או"ה סי' מג ס"ק ב).

ה. עיין בספר בדיקת המזון כהלכה (עמ' 102) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל. ודעת הגר"ש וואזנר שליט"א מבוארת בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קכב) שם כתב "דמעיקר הדין אין לחשוש בזה דכבר כתבו האחרונים דכל שאין רואים בעין רק על ידי כלי זכוכית מגדלת אין מתחשבין בו בין להקל בין להחמיר... ואף על פי שאינו דומה לגמרי להתם, דכאן נראה על כל פנים כמין נקודת משהו, בעניוית אין זה גורם להחמיר דנקודות כאלה נראים לאלפים על פרי וירק במים ובימים ואין בינם לנקודות בעלמא שאין בהם חשש שרצים ולא כלום, ואם כן מראית העין לא גורם חומרא כלל רק הזכוכית וזה אינו בכלל האיסור של שרצים דאם לא כן הרי בכל טפת מים נראים תולעים ושרצים על ידי המיקרוסקופ לרוב כידוע".

ד. מדוע שרץ לא בטל ברוב?

נאמר בתורה "אחרי רבים להטות" ולמדו חז"ל שמפסוק זה נלמדים דיני ביטול ברוב^א. ככלל כאשר נופל איסור להיתר, אם רוב התערובת היתר, מותר מדאורייתא לאכול אותה. במקרה בו האיסור וההיתר יבשים הרוב הנצרך הוא 'חד בתרי'. הפוסקים חלוקים האם הכוונה היא ליחס מדויק- לכל חתיכת איסור שתי חתיכות היתר (לדוגמא: על מנת לבטל עשרים חתיכות איסור, יהיה צורך בארבעים חתיכות היתר) או שמספיק שיהיה בתערובת יותר מ-50% היתר (לדוגמא: על מנת לבטל עשרים חתיכות איסור, מספיקות 21 חתיכות היתר)^ב.

במקרה בו אחד מהם לח, יחס הביטול הוא אחד לששים, לפי שחז"ל שיערו שברוב כזה האיסור לא משפיע על טעם התערובת^ג (ישנם פרטים רבים בדיני בטול ברוב, לכן בכל מקרה יש לשאול מורה הוראה הבקי בהלכות אלו).

חז"ל סייגו את ההיתר ואסרו כמה סוגים של תערובות. אחד האיסורים הוא 'בריה', כל בעל חיים שלם או חלק שלם מבעל חיים (כגון גיד הנשה בשלמותו) שמתערב בהיתר לא מתבטל בו^ד.

הסיבה שחז"ל החמירו היא שהמיעוט בטל ברוב כשאינו ניכר, אך דבר חשוב ניכר תמיד. חלק שלם מבעל חיים וכן בעל חיים שלם הוא דבר חשוב ותמיד ניכר בתערובת^ה.

מקור הברכה

א. יסוד דין ביטול ברוב-

כתוב בתורה (שמות כג ב) "לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטות אחרי רבים להטות", ודרשו חז"ל (חולין יא א) שמפסוק זה נלמד שהולכים אחר הרוב ברוב דאיתא קמן, כלומר רוב שנמצא לפנינו- לדוגמא: יש תערובת של חתיכות, אחת מהם אסורה וכעת אי אפשר דעת מי היא, אמרה תורה ללכת אחרי הרוב והחתיכות כולן מותרות (וראה לקמן האם מותר לאכול את כולן).

הגמרא שם מבררת דבר נוסף. מהיכן נלמד שהולכים אחר הרוב בסוג אחר של רוב, רובא דליתא קמן, כלומר רוב שאינו לפנינו אלא הוא דבר מופשט- לדוגמא: רוב הנשים יולדות בסוף החודש התשיעי ולא קודם. הגמרא מביאה הרבה לימודים ודחיות לדין זה וחותמת את הדיון במסקנה "היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר". ופירש רש"י "אלא ודאי הלכה למשה מסיני הא

דסמכין ארובא אפילו היכא דאפשר, אי נמי אחרי רבים להטות משמע בין רובא דאיתא קמן ובין דליתא קמן דמאי שנא האי מהאי ואהא מילתא סמכין ולא בדקין כל י"ח טריפות". כלומר הדין שהולכים אחר הרוב גם ברובא דליתא קמן – רוב מופשט, הוא מהלכה למשה מסיני, או שגם הוא נלמד מהפסוק.

למעשה, בראשונים וגם באחרונים מובא שדין ביטול ברוב, נלמד מדין הליכה אחרי הרוב בדיינים. כך כתב רש"י (ביצה ג ב ד"ה אפילו) "דמדאורייתא חד בתרי בטיל, דכתיב אחרי רבים להטות" וחזר על דבריו בעוד מקומות (גיטין נד ב ד"ה לא יעלו. בבא מציעא נג א ד"ה דאורייתא ודרבנן לא מצטרפי. חולין צח ב ד"ה דמדאורייתא). וכך כתבו גם התוס' (עבודה זרה סז א ד"ה אמר רבי יוחנן) והט"ז (סי' קט ס"ק א) והש"ך (סי' קט ס"ק ו).

דין הליכה אר הרוב וביטול ברוב הוליד הרבה שאלות וחקירות בראשונים ובאחרונים [כאן נזכיר רק חלק מהשאלות ולא נדון בהם].

א. מה הדימיון בין רוב דיינים לביטול ברוב?

ב. האם דין הליכה אחר הרוב וביטול ברוב הוא בירור במציאות או שהוא גזירת הכתוב?

ג. באיזה מקרים אין ביטול ברוב ומדוע?

ד. מה ההבדל בין 'קבוע' בו לא הולכים אחר הרוב ל'פריש' בו הולכים אחר הרוב?

ה. מדוע בתערובת 'יבש ביבש' האיסור מתבטל 'חד בתרי' ואילו בתערובת 'לח ביבש' צריך ששים? האם הבדל זה הוא מדאורייתא או מדרבנן?

ו. האם יש הבדל בין תערובת 'מין במינו' לתערובת 'מין שאינו מינו'?

ועוד שאלות רבות.

ב. בפתחי תשובה (סי' קט ס"ק א) הביא מחלוקת אחרונים בדין ביטול ברוב בתערובת יבש ביבש. לדעת המנחת יעקב (כלל לט וכלל נא) למרות שמדאורייתא מספיק רוב כל שהוא (יותר מ-50%), מדרבנן התערובת אסורה עד שיהיה בהיתר כפול מהאיסור.

לעומתו, לדעת הפרי חדש (סי' קט ס"ק ד) ושו"ת חינוך בית יהודה (סי' פ) אם ההיתר הוא יותר מחצי מכלל התערובת (יותר מ-50%), האיסור בטל והתערובת מותרת באכילה. כך פסק גם הערוך השולחן (סי' צח ס"ק נו. סי' קט ס"ק א).

הפרי מגדים (פתיחה להלכות תערובות) כתב להלכה שבאיסורי דרבנן מספיק רוב כל שהוא (יותר מ-50%), וגם באיסורי דאורייתא אין למחות במקלים.

ג. במסכת חולין (צא א) למדנו, שחכמים הגדירו שלשה אופנים להתיר תערובת איסור והיתר: טעימה על ידי יהודי, טעימה על ידי גוי, ביטול בששים. רבא מבאר שכל אחד מסוגי הביטולים מתאים למציאות שונה.

א. כאשר התערובת היא של היתר בהיתר [לדוגמא: תרומה- מותרת באכילה רק לכהנים, התערבה עם חולין- מותרים באכילה לכל אדם] נותנים ליהודי [בדוגמא שהבאנו, כהן] לטעום את התערובת, אם המיעוט נתן טעם ברוב, אסור לאכול [בדוגמא שהבאנו, הרוב חולין, המיעוט תרומה וכשאוכלים את החולין מרגישים את טעמה של התרומה], אם לא מותר.

ב. כאשר התערובת היא של איסור בהיתר, נותנים לגוי לטעום אותה. אם יש בהיתר טעם מהאיסור התערובת אסורה, אם אין טעם התערובת מותרת.

ג. כאשר לא ניתן להרגיש את הטעם כי התערבו שני מאכלים שטעמם דומה [תערובת מין במינו], או במקרה בו אין גוי, משערים בששים- אם האיסור הוא חלק אחד מששים ביחס להיתר, התערובת מותרת, אם הוא יותר מזה התערובת אסורה.

ד. במשנה במסכת חולין (צא ב) שנינו "גיד הנשה שנתבשל עם הגידים, בזמן שמכירו בנותן טעם ואם לאו כולן אסורים" ופירש רש"י שכל הגידים האחרים שהתבשלו עם גיד הנשה אסורים מאחר ועל כל אחד יש ספק שמא הוא הגיד האסור.

הגמרא (שם צט ב) מקשה למה אותו גיד שהתבשל עם גידים אחרים לא בטל ברוב? ומתרצת "בריה שאני", יש דין מיוחד לבריה היא אינה בטלה בתערובת.

דין זה לדעת רוב הראשונים הוא מדרבנן.

כך פסקו התוס' (בבא מציעא נג א ד"ה ועולה), הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פט"ז הל' ט), הרשב"א (שו"ת ח"א סי' רעא) שכתב "אני אמרתי דכל שהוא למעלה מחד בתרי... דבר שבמנין וחתיכה ראויה להתכבד בפני האורחים ובריה, כולן דרבנן הן. דמדאורייתא חד בתרי בטיל", הר"ן (חולין לו א בדפ"ר) ועוד ראשונים רבים (עיין ט"ז סי' ק ס"ק א ופרי חדש סי' ק ס"ק ג).

כמו כן הראשונים (עיין בית יוסף סי' ק) חלוקים האם בריה לא מתבטלת כלל או שביחס שקרוב לאחד לאלף היא מתבטלת. להלכה פסק השו"ע (סי' ק סע' א) שבריה לא בטלה אפילו באלף.

ה. הסיבה שבריה לא בטלה אפילו באלף היא שיש לה חשיבות. כך כתב הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פט"ז ה"ו) "מפני שהוא בריה בפני עצמו הרי הוא חשוב ואוסר בכל שהוא".

דברים דומים כתב הריטב"א (חולין ק א ד"ה ופרקינן) "וכל שהוא בריה כשם שחשוב לענין מלקות שלוקין עליו בכל שהוא כך חשוב לענין איסור שאוסר בכל שהוא במינו".

שני ביאורים מדוע החמירו חכמים בבריה שלא תבטל.

א. בקובץ הערות (סי' נט סע' ד) באר הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד את הסברה, בכך שביטול ברוב משמעותו הוא שהמיעוט מתבטל בפני הרוב ומקבל את 'שמו' של הרוב, לכן אם המיעוט הוא חשוב אין ביטול, כיון שלא שייך על פי ההיגיון שהחשוב יתבטל בפני מי שפחות חשוב ממנו.

ב. בקובץ שיעורים (ב"ב אות פו) כתב הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד לבאר מדוע קבוע לא בטל "ושמעתי לפרש בזה טעם החילוק לענין קבוע, דדבר הקבוע נפרד מהרוב ועומד בפני עצמו, ולכן קבוע לא בטיל". על פי זה נראה לבאר מפני מה נתנו חז"ל דין קבוע דרבנן לכמה דברים, כגון דבר חשוב או דבר שבמניין, לפי שאף דברים אלו אינם נכנסים בגדר תערובת שמחמת חשיבותם, נחשבים תמיד לניכרים.

ומצאתי ראשון שביאר כך. בספר ערכי תנאים ואמוראים (ערך רבי יצחק) כתב "הילכך שור הנסקל או אחת מחטאות המתות שנתערבו קבועין הן, משום דבעלי חיים נינהו. וחנות בין תשע חנויות נמי החנות ניכר ועומד בעין כל שעה, ואין תערובתו תערובת והוי קבוע. וצב בין הצפרדעים אין לו תערובת כשהוא שלם ובריה הוא והוי קבוע" כלומר הדין שבריה לא בטלה שווה לדין קבוע שלא בטל, מאחר ואין כאן כלל תערובת.

ה. האם חייבים לבדוק כל מאכל מחרקים?

כתב החכמת אדם- "ראוי לאדם להסתכל בכל מה שאוכל ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים, ומעיד אני עליי שכמה וכמה פעמים ניצלתי על ידי זה ברוך השם".³

ישנן מציאויות בהן כדברי החכמת אדם- 'ראוי' להסתכל. אך ישנם מציאויות בהן יש חובה הלכתית לבדוק ולחפש אחר החרקים.

מקובל בפוסקים להגדיר שלש רמות של חיוב בדיקה, שמוגדרות על פי רמת שכיחות המצאות חרקים באוכל:³

א. מאכלים בהם השכיחות נדירה- כגון: גזר, תפוח אדמה וכדומה. במאכלים אלו אין חיוב לבדוק, אלא אם כן מתעוררת סיבה לחשש, לדוגמא: חור של תולעת, ריקבון וכדומה.

³ דבר זה דומה קצת למחלוקת האם הליכה אחר רוב הדעות להלכה היא גם באופן שהמיעוט מחודד וגדול יותר, או שבכל מקרה הולכים אחר הרוב (עיי' בספרו של הראשון לצ"ה הגר"י יוסף שליט"א, עין יצחק ח"ב עמ' תרי"ד).

ב. מאכלים בהם השכיחות היא בגדר 'מיעוט המצוי' - כגון: ירקות עלים, תאנים וכדומה. במאכלים אלו יש חיוב מדרבנן לבדוק. במידה והמאכל התבשל ללא בדיקה, מותר בדיעבד לפי שיש בזה שתי ספקות² - א. לא ודאי שהיה בכלל חרק במאכל. ב. גם אם נאמר שהיה חרק ייתכן שעל ידי הבישול הוא נימוח (ובטל ברוב).

ג. מאכלים בהם השכיחות גבוהה - כגון: כרובית, ברוקולי וכדומה. במאכלים אלו יש חיוב דאורייתא לבדוק. במידה והאוכל התבשל ללא בדיקה, התבשיל אסור.

לכל הרמות החייבות בדיקה - במידה ויש מאכל שניתן לבודקו גם לאחר הבישול, יש אומרים שלכתחילה יש לבודקו לפני הבישול על מנת שלא ישכח לבודקו³.

מקור הברכה

א. חכמת אדם (כלל לח סע' כ)

ב. הרשימה להלן ע"פ ספר הכשרות (פי"ג סע' יט - כג) והספר 'ואכלת ושבעת' (פרק י).

ג. עיין שו"ע יו"ד (סי' פד סע' ט) ובנושאי כלים.

[אמנם יש לסייג, שלא בכל תולעת אנו אומרים שהיא נימוחה, לפי שהדבר תלוי גם בגודל התולעת ובסוג התולעת - עיין בקובץ בעלי אסופות קיץ תשע"ד (עמ' 91-92) במאמרו של ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א. וכן בספר בדיקת המזון בהלכה (ח"א פרק ח ס"ק 4)].

ד. כך עולה מדברי הרדב"ז (ח"ב סי' תשכג). ובפרי מגדים (סי' פד שפתי דעת ס"ק כו) כתב "דע מה שבסעודות גדולות מבשלין קטניות בלי בדיקה כלל ואח"כ לאחר הבישול כשאוכלין רואין אם יש שם תולעים ולא שפיר עבדי חדא לפמ"ש הש"ך באות למ"ד בפירות קטנים הפרי נ"נ ואוסרין השאר ועוד דאין מבטלין איסור היכא דאפשר ע"י בדיקה מקודם (אף שאין כוונתנו לכך) ועוד שמא ישכח ויאכל בלי בדיקה ע"כ אין לעשות כן". ועיין גם בדרכי תשובה (סי' פד ס"ק קיב).

ו. גדר מיעוט המצוי

כאמור לעיל כאשר שכיחות המצאות החרקים באוכל היא בגדר 'מיעוט המצוי' יש חיוב מדרבנן לבדוק את המאכל. מהו מיעוט המצוי?

מדין תורה הולכים אחרי הרוב, חז"ל החמירו במקומות בהם המיעוט שכיח שלא לילך אחר הרוב בלי בירור ובדיקה. לדוגמא, אחת הגזירות המפורסמות ביותר של חז"ל היא 'דמאי'. הלוקח פירות מעם הארץ חייב לעשרן מספק שמא עדיין לא עושרו. טעם הגזרה הוא שמיעוט מצוי של עמי הארץ לא מעשרים^א.

בהגדרת המושג מיעוט המצוי נחלקו ראשונים ואחרונים.

א. לדעת הריב"ש מיעוט המצוי הוא 'קרוב למחצה'^ב.

ב. לדעת המשכנות יעקב מיעוט המצוי הוא 10 אחוזים^ג.

ג. לדעת הגר"ש וואזנר שליט"א מיעוט המצוי לא נמדד באחוזים, אלא כל זמן שהמיעוט הכרחי (כלומר שתמיד יהיה עם הרוב הזה מיעוט) הוא נחשב למיעוט המצוי^ד.

מקור הברכה

א. כתבו התוס' (שבת יג א ד"ה רבא) "וא"ת האמרין בפרק בתרא דסוטה (מח א) שיוחנן כהן גדול גזר על הדמאי לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שלא היו מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד? וי"ל דהכי קאמר שלא היו מפרישין כולם אלא תרומה גדולה, אבל רובן היו מעשרים. והא דחשו הכא טפי למיעוט מבמקום אחר משום דהויא מיעוט דשכיח טובא והיו הרבה נכשלים".

ועיין בשו"ת דבר שמואל אבוהב (סי' רס) שם מבואר שגדר מיעוט המצוי משתנה לפי המקום והזמן.

ב. כתב הריב"ש (סי' קצא) "שמעוט מצוי, ר"ל שהוא קרוב למחצה, ורגיל להיות. דומיא דמעוט מצוי המוזכר למפרש"י ז"ל בסירכות הריאה, דאע"ג דאזלי בתר רבא, ואחזוקי אסור' לא מחזקינן, אפ"ה צריך לבדוק בסירכות הריאה, מפני שהוא מעוט מצוי".

ג. בשו"ת משכנות יעקב (סי' טז-יז) העלה שמיעוט המצוי הוא בערך עשרה אחוזים. הוא מוכיח את דבריו ממשנה במסכת גיטין (לא א) שם נאמר שעל מנת להפריש תרומות ומעשרות מין, יש

לבדוקו שלש פעמים בשנה כיון שהוא עלול להחמיץ, והנה במסכת בבא בתרא (צג ב) מבואר ששיעור ההחמצה המקובל בין הוא של 10% (עשר חביות יין קוססות מתוך מאה). ומכאן שצריך בדיקה כששכיחות ההחמצה היא של עשרה אחוזים.

בספר בדיקת המזון כהלכה (ח"א עמ' 116) הביא שהגרשז"א נקט להלכה כדעת המשכנות יעקב. וע"ע מנח"ש (מה"ת סי' סג). בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' צט, ח"ד סי' קיד וחט"ז סי' קלז) נוטה להקל יותר מהמשכנ".

ד. הגר"ש וואזנר שליט"א (שבו הלוי ח"ד סי' פא) האריך בסוגיה זו-

"אלא דבגדר זה של חיוב בדיקה במיעוט המצוי, פליגי בי' שני גאוני עולם הגאון בית אפרים יו"ד סי' ו', עם הגאון מהר"י מקרלין בס' משכנות יעקב יו"ד סי' י"ז.

דדעת הגאון הגרא"ז בבית אפרים יראה דג' כללים בזה, דהיכא דמיעוט המצוי הוא לטריפות ודאית ר"ל דנמצא אחוז ניכר מטריפות גמורים לא ספק טריפה בזה יש חיוב בדיקה מעיקר הדין כעין בדיקת טריפות הריאה וכדומה, ב' היכא דיש מיעוט המצוי של ריעותות כגון האי דאוזות הנלעטות... הריעותא שכיחא לא עצם הטריפה שלפעמים אין רק נקב או ריעותא בעור הפנימי לבד וכדומה, בזה הבדיקה רק מצד התקנה דקדש עצמך במותר לך... והשלישי במקום דאיכא חזקת איסור בבדיקה ברוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן שצריך בדיקה לכתחלה לדעת הגאונים וכ' הרמב"ן מטעם מיעוט המצוי, אף על גב דגם אם אינו מומחה מ"מ לא ברור דהוי טריפה ודאית א"כ מיעוט ודאית לא שכיח מ"מ בחזקת איסור כהאי דבהמה בחיי" בחזקת איסור עומדת עד שיודע במה נשחטה מחמירין במיעוט המצוי לבדוק אף דהאיסור הודאי עצמו לא שכיח ומצוי אם מ"מ הריעותא שכיחא ומצויה זהו קצור שיטת הבית אפרים שם כפי שהוצאתי לענ"ד מכלליו.

ואמנם המשכנות יעקב הרבה להשיב ע"ז, ודעתו הג' דאף בדבר שמיעוטו אינו ודאי איסור רק ספק איסור, חיוב בדיקה במיעוט המצוי מעיקר הדין... וסיים המשכנות יעקב אחרי אריכת דבריו דמיעוט המצוי והוא בטבעו של עולם בררנו כשמלה ובראיות גמורות שדין גמור וחובה גמורה לבדוק אחריו לדברי הכל, ואף אחרי ספק איסור, ואין מועיל בזה רובא וחזקה וס"ס לבטל הבדיקה, ויפה צוות הפמ"ג (סו"ס מ"ו) על משליכי הדקין של בר אוזות, זהו קיצור שיטת המשכנות יעקב לענ"ד.

אלא די' לי צ"ע רב בדבריו להלכה...

אבל מה שיראה לענ"ד דענין מיעוט המצוי היינו שהופעת המיעוט ומציאותו הוא מצוי הרבה דכל רוב בהמות שבעולם ובכל מדינה ומדינה מוחזקים במיעוט טריפות מחמת סירכות הריאה, וכיו"ב לענין ושיטין בסי' ל"ג - וכיו"ב לענין רוב מצויין אצל שחיטה - וכיו"ב לענין ריסוק איברים דבית הרחם, ולעולם אין רוב כשירות בלי מועט טריפות והמועט מלווה את הרוב בכל עת ובכל מקום, והוא הוכחה שזה טבעית מציאותו לגדל רוב כשירות ומיעוט טריפות, וכן יראה מלשון הר"ן הנ"ל לענין בית הרחם שכ' ז"ל איכא למימר דודאי פשיטא לן דברובא ליכא ריסוק איברים אלא מיהת אי מיעוטא

דמתרסקי בשעת לידה הוי מיעוטא דשכיח וכו' ומש"ה קמ"ל דמיעוטא דמתרסקי בשעת לידה מיעוטא דלא שכיח וכו' עכ"ל הר"ן.

דמה קאמר הר"ן דאי מיעוטא דמתרסקי הוי מיעוטא דשכיח, דאין מה שהוחזק מיעוט מחייב שיהי' גם שכיח לדעת המשכנות יעקב ששכיח נמדד באחוזים של עשרה למאה, אבל למ"ש א"ש דאם נניח שיש מיעוט מתרסקים מחמת בית הרחם הוי מיעוט שכיח בטבע העולם וכל רוב לידות רגילות מלוות במיעוט לידות שגורמות רסוק איברים, ומדחה לה שנהי שיש תופעה זאת מ"מ אינה שכיחה כלל (אבל סתם טריפה יתכן שאין הופעת המיעוט כלל, רק לעיתים רחוקות, וגם לא בכל מדינה ומדינה).

ועוד ראי' נכונה לזה דהא הרמב"ן כ' במלחמות פ"ק דחולין טעם הגאונים דמצריכים בדיקה לכתחילה אף על פי שרוב מצויין אצל שחיטה מומחים משום דזה מיעוט המצוי שאינם מומחין, וכן מפורש בר"ן פ"ק דחולין דהוא מטעם מיעוט המצוי, והרי הרשב"א במשמרת הבית ישב שיטת הרמב"ן שכ' דהוי מיעוט (ודלא כהרא"ה שכ' שכולם מומחין ואין כאן מיעוט כלל) דנימא סמוך מיעוטא לחזקה, ות' דהוי רק מיעוטא דמיעוטא ולא אמרינן סמוך מיעוטא, והשתא כיון דהוי רק מיעוטא דמיעוטא האיך אמרינן דצריך לבדוק לכתחילה משום מיעוט המצוי אם נימא דמיעוט המצוי פי' כהמשכנות יעקב מיעוט גדול עשרה למאה, אלא כנ"ל דמצוי פי' שכיח שלעולם רוב מומחין מלווה ממיעוט שאינם מומחין והגם שהוא מיעוטא דמיעוטא מכ"מ יתכן דהוי מיעוט מצוי לענין להצריך בדיקה עכ"פ, - ובשיטת הרמב"ן עצמו עיין בראש אפרים ח"ב סי' ל"ט בשפ"א ס"ק א' - ובתשובת בית אפרים שם ד"ה וכאשר יעש"ה.

ויראה דזה ג"כ דעת הגאון מקדש מעט סי' ל"ט ס"ק ב' כאשר דן במש"כ כולם בשם תשובת דבר שמואל סי' ר"ס דאי לפי ראות עיני המורה מצוי הרבה במק"א איזה מין טריפה יש להורות לבדוק ע"ז לפי המקום והזמן - וכו' תו"ד דגם המחמירים בנאבדה הריאה משום דלא בדק מיעוט המצוי - זה דוקא בריאה דמצוי בקביעות מיעוט טריפות אבל בשאר מיעוט המצוי במקרה כו"ע מודים להרשב"א דבדיעבד כשר בלי בדיקה וכ"כ הפרמ"ג סי' ל"ג במ"ז ס"ק ח"י לענין בדיקת הושט דיעבד לעומת בדיקת הריאה - והיינו ע"כ משום דריעותא דמיעוט המצוי הוא בזה שהמיעוט הוא בטבע בכ"מ ובכל זמן, א"כ מצוי שהוא רק בתקופה מסוימת ובמקום מסויים אינו רק חומרא לבדוק לכתחילה, ואינו מעכב דיעבד, אם לא שעשו תקנה ע"ז בעיר במפורש כמש"כ במק"א שם - ואף על גב דכתבתי בשו"ת שבט הלוי חיו"ד סי' י"ד אות ב' בשם הדע"ק לאסור גם דיעבד במשליך הדקין בלי בדיקת הבועות נראה דשם איירי דכבר מצא בועא אלא שלא רוצה לבדוק יע"ש, והדע"ק עצמו שם מתיר משליך דקין לצורך יע"ש".

בספר בדיקת המזון כהלכה (ח"א עמ' 116 ד"ה וע' בשו"ת) הביא שבדומה לשבה"ל נקטו גם הגריש"א, הגר"ן קרליץ והגר"ח קנייבסקי.

ז. למה מנפים קמח?

כבר למדנו שהאוכל משרץ הארץ עובר על חמשה אסורים. חז"ל הגדירו שמן התורה אסור רק שרץ 'השורץ על הארץ', כלומר שגדל בארץ, או בדבר המחובר לארץ. לכן, שרץ שהתפתח על פרי תלוש מותר באכילה, כל זמן שלא יצא מהפרי. אם יצא השרץ מהפרי (אפילו אם עבר לפרי אחר), נאסר באכילה^א.

עולה מכך לכאורה שתולעים המתפתחים בקמח, אינם אסורים כל זמן שלא פרשו מהקמח, אם כן מדוע יש חיוב לנפות קמח?

שתי תשובות בדבר:

א. אין ודאות שהתולעים שהתפתחו בתוך הקמח לא יצאו ממנו ואחר כך חזרו לתוכו.

ב. לדעת החכמת אדם לא מחשיבים את כל הקמח לפרי אחד, אלא להרבה פירות. לכן תולעת הזוחלת בו נאסרה, כדין כל שרץ שפרש מפרי לפרי^ב.

ג. המציאות בטחנות הקמח בימינו היא שגרעיני החיטה עוברים לפני ואחרי טחנתם בצינורות ארוכים מאד שקשה לנקותם לכל אורכם, במקומות רבים בטחנה מצטברות שכבות קמח (פינות, מדפים, מתחת המכונות) והקמח שוהה במחסנים כשבועיים אחרי הטחינה- מציאות זו יוצרת כר פורה לגידול תולעים שנכנסים וזוחלים אחר כך לקמח^ג.

לכן חובה לנפות את הקמח לפני השימוש בו.

מקור הברכה

1. במסכת חולין (סז ב) הגמרא לומדת שהתורה אסרה רק שרץ השורץ על הארץ, כלומר שהיה על הארץ או שגדל במחובר לארץ. הגמרא מסתפקת מה הדין במציאויות קרובות, פרש מהפרי ולא הגיע לארץ, פרש מקצתו ולא כולו, פרש מתוך הפרי לקליפתו וכו'. בכל ההסתפקויות האלו הגמרא נשארת בתיקו, מאחר ומדובר באיסור דאורייתא והכלל הוא שספק דאורייתא לחומרא, פסקו הראשונים להחמיר בכל המקרים האלו, וכך פסק השו"ע (סי' פד סע' ד): "תולעים הגדלים בפירות, בתלוש, מותרים. שלא אסרה תורה אלא שרץ השורץ על הארץ. במה דברים אמורים, שלא פירשו מן הפרי. אבל פירשו מן הפרי, אפילו לא הגיע לארץ אלא שמת באויר קודם שהגיע לארץ, ואפילו לא פירש כולו מהפרי אלא מקצתו, או שלא פירש אלא על גבי הפרי או על הגרעין שבתוכו, או

שפירש מפרי לפרי, אסור. ויש אוסרים אפילו מת בתוך הפרי ופירש אח"כ. כל זמן שימצא בתוך הפרי, אפילו חורו נקוב לחוץ, לא חיישין שמא פירש וחזר".

2. כתב הרא"ש בתשובה (כלל כ סימן ג) "והתולעים הנמצאים במלח ובקמח, שקורין מילווין, למה לא יהו אסורין, מאן יימר דלא פרשי ושרצי על הארץ וחוזרין?". וכך פסק השו"ע (סי' פד סע' ה): "תולעים הנמצאים בקמח וכיוצא בו אסורים שמא פירשו ושרצו על הארץ וחזרו".

הט"ז (ס"ק ח) כתב שאע"פ שיש מהראשונים שלא חששו 'שמא פירשו' ולשיטתם יהיה מותר לאכול את התולעים הנמצאים בקמח, הרי שלהלכה יש לחשוש שמא פירשו ותולעים הנמצאים בקמח אסורים באכילה.

3. כתב החכמת אדם (כלל לח סע' יא) "מילבין שנמצאו בקמח או בכל דבר שאינו משקה אפילו בכלי אסור דחיישין שמא פירשו לדופני הכלי אפילו בפנים וחזרו ולא עוד אלא שאפילו אם לא שרצו רק בקמח גופה גם כן מקרי פירש כמו פירש מפרי לפרי".

4. על פי דברי הרה"ג משה וייא שליט"א בספרו בדיקת המזון בהלכה. וראה גם בספר הכשרות (פ"ז סע' ה)

ח. הוראות מעשיות בניפוי קמח

א. יש לנפות את כל הקמח בו רוצים להשתמש, אין להסתפק ב'מדגם' (ניפוי חלק מהקמח כהוכחה לכשרות שאר הקמח).^א

ב. מאחר והחרקים הנמצאים בקמח עלולים להיות קטנים מאד, יש להשתמש בנפה בצפיפות גבוהה. לקמח לבן ולקמח מלא טחון דק- '70-75' מש' (בכל 2.5 ס"מ מרובע, יש 70x70 חורים) ומעלה.

קמח מלא בטחינה גסה- מומלץ לא להשתמש בו. פתרון טוב לצרכני קמח מלא הוא לקנות קמח מנופה שנשמר בקירור או בואקום. אם אי אפשר להשיג קמח כזה, ניתן לנפותו בנפת '40-50' מש.

ג. יש להקפיד על ניקיון הנפה מאחר ועלולים להתפתח בקמח שנשאר בה תולעים.

ד. קמח מנופה מותר לשימוש ללא ניפוי חוזר עד 24 שעות אחרי הניפוי. אם שומרים אותו במקרר מותר להשתמש בו ללא ניפוי חוזר עד שבוע מהניפוי. אם שומרים אותו במקפיא מותר להשתמש בו ללא ניפוי חוזר בלי הגבלת זמן.

מקור הברכה

5. כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' רעד) "שאלת עוד במה שכתבתי בשעת הכשר האוכלין עדשים ופולים וזתים הרחש מצוי בהן הרבה במחובר ולפיכך צריכין בדיקה. ונסתפק לך אם בדק קצת ולא מצא אם נחזיק אותן במין שאין הרחש מצוי בהן במחובר ושוב אין צריך לבדוק או צריך לבדוק כל אחת ואחת?"

תשובה המינין הללו בלי ספק הרחש מצוי בהן ולפיכך אעפ"י שבדק קצתן אין בדיקת הקצת מטהרת חברותיה. כי באמת אין הרחש מצוי ברוב ומכל מקום הוי מיעוט המצוי. וכל שמצוי אין סומכין על בדיקת הקצת ולא על בדיקת הרוב. והמשל בזה בדיקת הריאה שהוא מיעוט המצוי ואין סומכין בדיקת המקצת על בדיקת המקצת ואפילו על הרוב."

עולה מדבריו שכל מאכל שחייב בדיקה מאחר והמצאות התולעים בו שכיחה בגדר של 'מיעוט המצוי' (בשבועות הבאים נבאר מהו גדר זה) לא מועיל לבדוק את חלקו ולסמוך על זה, אלא יש צורך לבדוק הכל.

כך פסק רמ"א (סי' פד סע' ח) "ולא מהני באם בדק הרוב אלא צריך לבדוק כולם דהוי מיעוט דשכיח".

כלומר, לא רק שלא מועיל לבדוק מעט באופן מדגמי, אלא אפילו אם בדקו את הרוב ולא מצאו שרצים, יש חובה להמשיך ולבדוק הכל.

6. סעיפים ב-ד נכתבו על פי ספר בדיקת המזון בהלכה (ח"ג עמ' 827 והלאה), ספר הכשרות (פ"ז סע' ט- יב ובהערות שם) וספר 'להלכה המדריך למטבח היהודי' (סי' ו סע' ד-י).

ט. מי נאמן לבדוק את המאכלים מחרקים?

"עד אחד נאמן באיסורים". התורה 'סומכת' על כל יהודי שלא יאכל ולא יאכיל איסור. לדוגמא, לגבי קורבנות נאמר (ויקרא א ה) "ושחט את בן הבקר" כל אדם רשאי לשחוט, והכהנים אוכלים משחיטה זו. דוגמא נוספת לדבר, בפרשת ראה (דברים יב טו) נאמר

"רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר", התורה התירה לכל אדם לשחוט ולאכול בשר ולא הצריכה שני עדים שיראו שהשחיטה כשרה^א.

עולה מכך שכל יהודי נאמן לבדוק האם יש במאכל חרקים. אולם למעשה ישנם כמה סייגים:

1. אם מדובר במאכל שמוחזק בתולעים- הבודק צריך להיות מעל גיל מצוות^ב.

2. אדם שאינו שומר תורה ומצוות- לא נאמן^ג.

3. אדם שמזלזל באיסור תולעים - לא נאמן^ד.

מי שראיתו חלשה ונעזר במשקפיים, נאמן לבדוק מחרקים ומותר לסמוך על בדיקתו^ה.

מקור הברכה

1. [הדוגמאות שהבאתי הם כשיטת רש"י במקור הנאמנות, ויש בזה כמה שיטות בראשונים שיבאורו בסעיף זה].

אחד הכללים הגדולים שאמרו חז"ל בדיני איסור והיתר הוא "עד אחד נאמן באיסורים" (גיטין ב ב, ג א. חולין י ב) הראשונים חלוקים מהו המקור לנאמנות זו בתורה.

א. רש"י פירש בכמה מקומות דברים שונים. במסכת גיטין (ב ב ד"ה ומשני) כתב רש"י "עד אחד נאמן באיסורים שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקר הגיד והחלב". ובמסכת חולין (י ב ד"ה עד) הוסיף רש"י את הפסוקים שהבאנו למעלה, "וזבחת מבקר ומצאנך" (דברים יב טו) וכן "ושחט את בן הבקר" (ויקרא א ה), "ואכלי כהנים על ידו" (לשון רש"י). הגר"מ פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ח"א סי' סו) ביאר שרש"י הוצרך להביא את שתי הפסוקים מאחר ומהפסוק הראשון נלמד שמספיקה נאמנות של עד אחד בניגוד לדבר שבממון שצריך שני עדים. ומהפסוק השני נלמד שלא רק לאדם עצמו מועילה חזקת הכשרות אלא גם לאדם אחר ומותר לו לאכול על ידו.

מאידך במסכת יבמות (פח א ד"ה ואמר) כתב רש"י שנאמנות עד אחד באיסורם היא מסברה "דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חבירו ואין לך אדם סומך על בני ביתו". לכאורה נראה שפירושו זה סותר את פירושו הקודם. אולם הריטב"א (גיטין ב ב) כתב בדעת רש"י "שהרי כל אחד ואחד האמינתו תורה על שחיטתו ועל ניקור הבשר שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם מתאכסן אצל חברו כדאיתא בירושלמי". כלומר מה שכתב רש"י במסכת יבמות היא הסיבה שהתורה האמינה לכל אדם כפי שכתב בגיטין וכפי המקורות שהביא בחולין.

ב. התוס' (גיטין ב ב ד"ה עד) הקשו על רש"י שכתב שהתורה האמינה לכל אדם בהפרשת תרומות ומעשרות ושחיטה וניקור, שהרי בדברים אלו סיבת הנאמנות היא שיש ביד האדם לתקן ולכן הוא נאמן. לכן כותבים התוס' שהמקור לנאמנות עד אחד באיסורים הוא מגזרת הכתוב בטהרת נדה, שם נאמר "וספרה לה" ודרשו חז"ל (כתובות עב ב) "לה - לעצמה" שהאשה נאמנת לספור את ימי נדותה. אמנם התוס' מסייגים שנאמנות זו היא דווקא במקום בו לא 'איתחזק איסורא', שהרי אשה אינה בחזקת רואה כל הזמן, לפי שיש זמנים בהם היא טהורה, כמו כן בידה לטבול ולהטהר.

ג. במסכת יבמות (פז ב) למדנו "תנן נמי עד אחד אומר אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי פטור טעמא דאמר לא אכלתי הא אישתיק מהימן אלמא עד אחד מהימן מדאורייתא מנא לן דתניא או הודע אליו חטאתו ולא שיודיעוהו אחרים יכול אף על פי שאינו מכחישו יהא פטור תלמוד לומר או הודע אליו מ"מ היכי דמי אילימא דאתו תרי ולא קא מכחיש להו קרא למה לי אלא לאו חד וכי לא קא מכחיש ליה מהימן ש"מ עד אחד נאמן וממאי דמשום דמהימן דלמא משום דקא שתיק ושתיקה כהודאה דמיא". כלומר לפי ההסבר הראשון בגמרא נאמנות עד אחד נלמדת מחיוב הבאת קרבן, שהרי אם עד אחד לא היה נאמן יוצא שאותו אדם שנאמר לו על ידי עד אחד שאכל חלב, יביא חולין לעזרה, אלא ודאי הוא נאמן. אמנם הגמרא לכאורה דחתה תירוץ זה, אך לדעת הרשב"א (שו"ת ח"א סי' שעו) והריטב"א (חידושים יבמות שם) קיי"ל כהסבר הראשון בגמרא וממילא יש מזה מקור לנאמנות עד אחד.

ד. סברה נוספת למקור נמצאת באחרונים. בחידושי הרי"מ (יבמות פח א) למד מהפסוק (דברים יט טו) "לא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת" אבל לאיסורים שאין בהם עוון וחטאת נאמן. לימוד זה מועיל רק לעשה או ללאו שאן בו מלקות.

2. כבר למדנו שמאכל שמוחזק בתולעים חובת הבדיקה בו היא מדאורייתא. בדברים בהם האיסור הוא דאורייתא מאמינים רק לגדול (מעל גיל מצוות) ולא לקטן. כך מבואר בשו"ע (סי' קכ סע' יד) שפסק לגבי טבילת כלים "אין מאמינים קטן על טבילת כלים". וכתב הט"ז (ס"ק טז) "לפי שטבילת כלים דאורייתא". וראה גם בביאור הגר"א (ס"ק לו).

3. פסק השו"ע (סי' קיט סע' א) "החשוד לאכול דברים האסורים בין אם הוא חשוד באיסור תורה בין אם הוא חשוד באיסור דרבנן, אין לסמוך עליו בהם. ואם נתארח עמו לא יאכל משלו מדברים שהוא חשוד עליהם".

4. פסק רמ"א (סי' קיט סע' ז) מי שהוא חשוד בדבר דלא משמע לאינשי שהוא עבירה, לא מקרי חשוד. מיהו לאותו דבר אינו נאמן" (עי' בט"ז ס"ק ט מה שהקשה על רמ"א). יוצא מזה שמי שמזלזל באיזה איסור מחמת שאינו חושב שהדבר אסור אין לסמוך עליו בבדיקה.

ויש להסתפק האם במאכל בו חובת הבדיקה היא מאחר וחרקים הם מיעוט המצוי בו, לא נסמוך על מי שמזלזל באסור זה, במידה ואומר שבדק. וצדדי הספק בזה הם שמחד הרי גם אם בשלו בלא בדיקה אנו מתירים בדיעבד במיעוט המצוי, מאידך אפשר שבמה שנתן למי שאינו נאמן לבדוק הוי כמבטל איסור לכתחלה.

עיין בספר בדיקת המזון כהלכה (עמ' 130 סוף ס"ק 7). ועיין במאמרו של ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א (בעלי אסופות קיץ תשע"ד עמ' 114) שהביא שבספק איסור מותר לבטל איסור לכתחלה, אלא שיש מחלוקת אם די בטעם זה בלחוד ע"מ להתיר או שצריך עוד צד היתר.

אמנם כל זה רק אם נתבשל או נתרסק המאכל וכבר אי אפשר לבדוקו אך אם הוא לפנינו כמו לפני הבדיקה של הלא נאמן לפי כל הצדדים הנ"ל יהיה צריך לבדוקו שוב.

5. כתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכד) "והמין השני הוא הכנימה וזה גם כן ישנו בבדיקה על ידי חמום וראות עין יפה ומבדקי נמי בשמשא או על ידי כלי זכוכית מגדיל מראית הבריות הקטנות. ואם נמצאו בו בודאי נאסר כלו ואין תקון לאכלו. אכן כל שנבדק ולא נמצא בו. שוב אין לחוש ואכילונא מניה שופרי שופרי. והכי חזינא לרבנן קשישאי ומרי דעובדא והמחמיר יחמיר לעצמו. אבל אין להכביד בחומרא יתרה על הצבור דייך מה שאסר' תורה".

ועולה מדבריו שבדיקה על ידי זכוכית מגדלת מועילה להיתר. ולכאורה אן סברה לחלק בין זה לבין משקפיים (ספר הכשרות פי"ג סע' כח).

י. מאכל שהתבשל עם חרק בתוכו

מאכל שהתבשל עם חרק בתוכו ואחרי הבישול מצאו את החרק והוציאו אותו, המאכל והכלי מותרים לפי שמצרפים שתי סברות להקל"א:

1. אם החרק היה בתוך המאכל (כגון תועלת בפרי וכדומה) יש ששים כנגדו. שכן הכלל הוא "שאיין פרי שאין בו ששים נגד טעם התולעת שבתוכו" וטעם איסור בטל בששים.

2. טעם האיסור במקרה זה הוא פגום. שהרי החרק מאוס וכל דבר מאוס טעמו פגום. טעם פגום מותר בדיעבד.

לכתחלה יש להוציא את החרק בקיסם או בכפית חד פעמית וכדומה, מאחר

וחוששים לשיטה הסוברת שהכלי נאסר באופן זה³.

מקור הברכה

6. כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קא) "שאלת עוד קדרה שלמה שנפל יתוש לתוך המרק ואינו נמצא שם. ואמרת שהכל אסור שאין ביטול לבריה אסורה. ונסתפק אם עירה מן המרק בכף או בקערה וראה שאינו שם. אף על פי שהמרק שבקדרה אסור מפני חשש הבריה מה שבכף או בקערה מותר או אסור? ואם תמצא לומר מותר נדון כן להתיר הקדרה עצמה אף על פי שבלועה מאותו מרק או לא.

תשובה דברים ברורים אני רואה כאן שאין הבריה אוסרת בכל מה שהיא מחמת פליטתה אלא מחמת ממשו והוא שתהא שלמה ושלא נפסדה צורתו. הא אם נחתך ממנה אבר או אפילו היא שלמה ונתרסקה ונפסדה צורתה אבד שמה והרי היא כשאר האיסורין ובטלה. ואלו דברים פשוטים לא ראיתי לכתוב ראיותיהן כי רבו. ומעתה מה שנבדק מן המרק ובידוע שאין שם גופה של בריה כמות שנפלה שם מותר. ואין כאן שום ספק. והקדרה עצמה מותרת בידוע שלא בלעה את הבריה כמות שהיא ולא תפלטנה כמות שהיא. ולפי שאמרת שפליטתה אינה אוסרת אלא בששים. וכמדומה שלמדת כן ממשנת (חולין דף צ"ו ב) גיד הנשה שנתבשל עם הגידין ששנינו והרוטב בנותן טעם. ועלה בדעתך שאפילו היתוש והזבוב כיוצא בו שצריך ששים כדי לבטל טעמו. ואמר אני כי נראה לי שלא אמרו כן אלא בבריה שאינה מאוסה ולא בדילי אינשי מינה כגיד הנשה וצפור אסורה וכיוצא באלו. אבל כל דבר הנמאס ושבדילין ממנו אנשים אינו אוסר בטעמו שהרי הוא נותן טעם לפגם. ונותן טעם לפגם אינו אוסר תערובתו אלא בטל ברוב. והראיה (ע"ז פ"ו דף ס"ח ב) מההוא עכברא דנפל לחביתא דשיכרא ואסריה רב. ואמר רבא נותן טעם לפגם מותר וטעמא דרב לא ידענא. אי משום דקסבר נותן טעם לפגם אסור ולית הילכתא כותיה או קא סבר עכברא בשיכרא אשבוחי משבח. ומה ששנינו היה אוכל את התרומה וטעם טעם פשפש זורקא. מסתברא לי משום דחיישין שמא פשפש עומד בפיו בפני עצמו דאי אפשר לו לברור בתוך פיו ולפיכך זורקה".

וכך נפסק להלכה בשו"ע ורמ"א (סי' קז סע' ב) "זבוב, וכיוצא בו מדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהם, שנמצא בתבשיל, זורקן, והתבשיל מותר, שאין פליטת דברים אלו הפגומים אוסרת. הגה: וכן המנהג פשוט. אף על גב דיש מחמירין, דברי המקילין עיקר. ואין לשנות המנהג".

ומה שכתבתי שיש ששים בפרי נגד התולעת מבואר בשו"ע (יו"ד סי' פד סע' ט).

[להרחבת הדברים עיין באות ב במאמרו של ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א בקובץ בעלי אסופות קיץ תשע"ד, שם דן האם דין תולעת כדין זבוב, כלומר שנחשבת מאוסה ונותנת טעם לפגם. וכן באיזה אופן יש ששים נגד התולעת בפרי, האם רק נגד טעמה או גם נגד גופה כשנמוחה].

7. עיין בשו"ת רדב"ז (ח"א סי' מז), כף החיים (סי' קד ס"ק כ) בשם הכנה"ג, בדי השולחן (סי' קז בביאורים ד"ה זורקן) ושמירת שבת כהלכתה (מהד"ג פ"ג סעי' י"ט בהערה). ועיין עוד מאמרו של ראש בית המדרש (הנזכר לעיל)

יא. הכנת ריבות מפירות שמוחזקים כנגועים בחרקים

כבר למדנו שאסור לאכול פירות וירקות שמוחזקים כנגועים בחרקים או שיש בהם 'מיעוט מצוי' של חרקים בלי בדיקה לפני האכילה ובלי ניקוי יסודי.

אמנם פירות וירקות שהרגילות היא לטחון אותם, אין חובה לבדקם לפני הטחינה, מאחר ועל ידי הטחינה החרקים שאולי נמצאים בפירות ובירקות יחתכו, ולא יהיו יותר 'בריה' שאינה בטלה, וכך יתבטלו ברוב המאכל'.

ומותר לבטל איסור באופן זה, מאחר והכוונה היא לא לבטל את האיסור אלא להשתמש בפירות ובירקות בדרך הרגילה.²

אך למעשה יש לחוש לדעת הפוסקים שחלקו את הדין לפי מידת שכיחות החרקים במאכל:

- מאכל שמוחזק כנגוע, אסור לטחון ללא בדיקה שטחית שתוציא אותו מגדר "מוחזק כנגוע".

- מאכל שלא מוחזק כנגוע אך מצויה בו נגיעות, ראוי לבדוק גם אותו בדיקה קלה על מנת להתיר טחינה.³

מקור הברכה

א. [בעניין זה התפרסם מאמר גדול של ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א, בקובץ השנתי בעלי אסופות (קיץ תשע"ד). כאן הבאנו רק את סיכום השיטות מתוך המאמר הנ"ל. המעוניין לקבל את המאמר המלא יכול לפנות במייל חוזר ובלג"ד נשלח לו את המאמר]

א. ישנן מספר שיטות בפוסקים מהו שיעור הביטול בחרקים שונים.

דעה ראשונה היא דעת השו"ע וסיעתו שלדעתם בכל סוגי החרקים די ברוב על מנת להתיר ולא צריך שישים (כיון שהחרקים הם דבר מאוס).

דעה שניה היא דעת הרוקח וסיעתו שדווקא בזבובים ויתושים די ברוב על מנת להתיר, אך תולעים אינם נחשבים מאוסים כל כך וצריך שישים להתיר.

דעה שלישית היא דעת הרדב"ז והאו"ה וסיעתם שבכל סוגי החרקים צריך שישים על מנת להתיר (וראו לחוש לשיטתם לפחות לכתחילה כשאין עוד צרופים להתיר).

ב. נחלקו הפוסקים האם בסתמא אומרים שיש ששים בפרי כנגד החרק.

דעת מהר"ם והרא"ש וסיעתם שאף שצריך ששים על מנת לבטל את החרקים הרי שבכל פרי יש ששים כנגד החרק שבתוכו.

ודעת תרה"ד וסיעתו שרק בפירות גדולים וגסים אנו אומרים שודאי יש ששים בפרי כנגד החרק אך בפירות קטנים אין להתיר בזה בסתמא.

ג. נחלקו הפוסקים במקרה שאין די שיעור על מנת לבטל את החרק בפרי האם הפרי נעשה חנ"ן (מטעם איסור דבוק) או שלא נעשה חנ"ן ודי לשער בכלל התבשיל כנגד החרק בלבד.

דעת הראב"ה ומהרש"ל שחרק עושה את כל הפרי חנ"ן וצריך לשער כנגד כל הכלי.

ודעת הרמ"א שלא חוששים בזה לחנ"ן ודי לשער רק כנגד החרק (ולדינא נראה שלא צריך לחוש לחומרת הראב"ה כיון שיש בדבר צירופים רבים להתיר).

ב. מותר לעשות פעולה בה בפועל מבטל את האיסור, אם אינו מתכוון לבטל את האיסור, אמנם נחלקו הפוסקים בגדר "אינו מתכוון" לעניין זה.

א. דעת הגרע"א, הדברי מלכיאל והאבנ"ז שרק אם מעשהו מוכיח שאינו רוצה בעירוב האיסור בהיתר (וכגון בחימום הדבש שנתערבו בו נמלים) נחשב הדבר שאינו מתכוון לבטל את האיסור.

האבנ"ז מוסיף להתיר גם כשמעשה הביטול הוא כזה שנעשה באופן נורמלי גם לאכילת היתר שלם ללא ביטול (כגון טחינת החיטים שאפשר שעושה לצורך הכהן), ובדומה לזה כתב גם המשיב דבר. אמנם מרע"א נראה שאינו מסכים להיתר זה.

המשיב דבר הציע לחלק בין ביטול טעם איסור (שאז מותר כל שאינו מתכוון בהדיא לביטולו) לבין ביטול ממשות האיסור (שאסור אפילו שאינו מתכוון).

דעת היד יהודה שרק בכה"ג שפועל להוציא את האיסור ועי"ז בע"כ נתבטל ג"כ קצת מאיסור מותר (אך כתב שאין למחות במקילים יותר מזה ובתנאי שמייירי בנטל"פ).

מאיך דעת הצ"צ, מנח"י, גינת ורדים וערוה"ש שכל שיש לו כוונה אחרת במעשהו (ולא לשם ביטול האיסור) אין בדבר משום ביטול איסור לכתח' (ואפי' אם אין מעשה המוכיח שאין כוונתו לבטל את האיסור), וכ"נ שהיא גם דעת המג"א.

דעת הפר"ח שרק בכה"ג שעושה ע"מ ליהנות ממה שמעורב גוף האיסור בהיתר נחשב שמתכוון לביטול האיסור ואסור משום מבטל איסור לכתח'.

דעת החזו"א שאם בפועל נהנה ממציאות האיסור בתערובת אסור הדבר משום ביטול איסור לכתח' (אפי' שאינו מתכוון לביטול) ורק אם גם אינו מתכוון וגם אינו נהנה יהיה מותר.

ב. מדברי פוסקים רבים ומכללם התו"ח, ט"ז, ש"ך, פרישה, צ"צ הקדמון, פר"ח וחכ"א נראה שדי בטעם שאינו מתכוון לבדו ע"מ שלא לחשוש לביטול איסור לכתח'.

ודעת הגרע"א המשיב דבר והדברי מלכיאל שההיתר לבטל איסור משום שאינו מתכוון אינו מועיל לבדו ויש להקל בזה רק בהצטרף עוד טעמי היתר.

ג. דעת הב"י, ט"ז, פר"ח וערוה"ש שההיתר לבטל את האיסור משום שאינו מתכוון לכך הוא דווקא בכה"ג שא"א בעניין אחר (ודלא כב"ח שמתיר אפי' כשאפשר בעניין אחר).

ובדברי הרמ"ע מפאנו יש להסתפק שאפשר שס"ל שכשא"א בעניין אחר (כגון שכל אותו סוג פרי יאסר באכילה בלא זה) יהיה מותר אף לכוון לכתח' לבטל את האיסור.

ד. הפרמ"ג, בית שלמה ומהרש"ם כתבו שה"ה אם יש טרחה מרובה לעשות בעניין אחר חשיב כא"א בעניין אחר וכל שלא מתכוון יהיה מותר לבטל את האיסור.

ה. דעת האמרי בינה שהאוכל איסור מאוס במתעסק חייב ככל דין מתעסק בחלבים ועריות.

ודעת השיבת ציון שבדבר מאוס אין את החומרה של מתעסק וממילא לא שייך להחשיב שהאדם מתכוון לאכול דבר מאוס אא"כ הוא מתכוון בהדיא לאכול אותו בדווקא, אך הוסיף שאם ברור לו שיש בו חשש תולעים ולא בדקו לפני אכילתו נחשב כמתכוון בהדיא לאכול את התולעת (ולענ"ד כוונתו שיבדוק עד שיצא הפרי מגדר מוחזק בתולעים). בשו"ת מנח"ש מביא את שיטת השיבת ציון כצירוף לצדדי היתר נוספים.

ו. לפי השיבת ציון נראה שכל שטוחן מאכל שיש בתוכו איסור מאוס נחשב כלא מתכוון לבטלו (וממילא לא יהיה בזה משום ביטול איסור לכתח') ונראה שגם הפר"ח יסכים עם היתר זה.

ג. ההלכה למעשה בשאלתנו נתונה במחלוקת פוסקים:

א. הגר"י פ"ש זצ"ל בשו"ת אבן ישראל (ח"ז סי' לא) כתב שירקות שדרך לבשלם יכול לבדוקם בדיקה כזו שתוציאם ממציאות של ודאי איסור למציאות של ספק איסור, ואז אין בבישולם משום ביטול איסור כיון דהוי ספק איסור, ויש להתיר דהוי ס"ס ספק אין תולעים וספק נימוחו (ואמנם הוא

שם דיבר על מוסדות ובתי עסק שחייבים ע"פ חוק להגיש ללקוחות דווקא ירקות נגועים ויהיה הפסמ"ר אם לא ימצאו דרך להתיר להגיש מאכלים אלה, אך צ"ע מה תהיה דעתו באין הפסמ"ר).

ב. הרה"ג משה ויא שליט"א בספרו בדיקת המזון כהלכה (ח"א פ"ז סע' ד-ז) חילק את דינינו לכמה דרגות, במאכלים שהם ודאי נגועים או שהם בד"כ נגועים אסור לטוחנן במטרה לבטל את התולעים המצויים בו (ולחסוך את הבדיקה). אך במאכלים שרק לעיתים הם נגועים ורוצים לטוחנם די בבדיקה קלה ואם נמצא נקי מותר לטוחנו. ובתוך דבריו (שם סוף ס"ק 9) הביא ששמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, הגרב"צ אבא שאול זצ"ל ולבחל"ח הגר"ש ואזנר שליט"א והגר"נ קרליץ שליט"א שבמאכלים כאלה די בבדיקה קלה ע"מ להחשיבם כספק איסור ואז מותר לטוחנם ע"מ לבטל את הספק איסור. [ולא מצאתי בדבריו שכתב במפורש מה יהיה הדין בכגון שטוחן את הפרי כיון שרוצה להשתמש בו כך לשם הכנת מאכלו (כגון שמכין גלידה וכד' וכנ"ל)].

ג. מדברי הגר"י יוסף שליט"א בספרו ילק"י (או"ה ח"ב עמ' קצח ד"ה ואמנם ועמ' ריט ד"ה ובשו"ת) משמע שאם אין כוונתו לבטל את האיסור אלא כוונתו אחרת מותר לכתח' לבשל או לטוחן את המאכל אפי' אם ודאי שיש בו תולעת (משום שחשיב כאינו מתכון לבטל את האיסור).

ד. במדריך הכשרות של בד"צ העה"ח (לימות השנה, ניסן תשע"ד עמ' 122) כתבו שאפשר להקל 4 לטוחן תות שדה טחינה דקה בבלנדר לאחר תהליך ניקוי (הכולל הורדת העלים עם מעט מבשר הפרי, שריית התות לשלוש דקות עם מעט מי סבון ושטיפה טובה בזרם מים שלוש פעמים).

ה. [מסקנת הרב ברנר במאמר הנ"ל] אם סיבת הריסוק משום שכן דרך שימושו הנורמלית, וכגון שמכין מאכל לתינוק ומרסק עבורו פרי שנגוע בחרקים, או כגון שמכין גלידה מתות שדה, או כגון שמכין מרק כתום ומרסק לצורך זה ירקות שונים, או כגון מה שמצוי בתעשיית המזון שמשתמשים מטעמי נוחות ב"מחית פרי" ולא בפרי עצמו. אזי לשיטות שמתירים לבטל איסור כל שלא מתכוון, ממילא היה לנו להתיר את טחינת הפרי, ובתנאי שמרסק את הפירות ריסוק מעולה כך שודאי או קרוב לודאי שלא נשאר בתוכם בריה שלמה. ויש לצרף בזה את שיטת השיבת ציון שכל שמערב דבר מאוס לא נחשב מתכוון לערבו.

אלא שיש קצת לפקפק בזה מתרי טעמי, ראשית הרי דעת כמה מגדולי הפוסקים דבכה"ג לא חשיב "לא מתכוון" וכמש"כ לעיל, ועוד הרי כתבנו לחוש לכתחילה לשיטת הרדב"ז ודעימיה דבעינן ששים בדווקא נגד החרקים ומי יאמר לנו שיש ששים כנגדם.

ולכן לכתחילה טוב שיבדוק בדיקה שטחית את הפירות לפני ריסוקם...

ואמנם כל זה כשמטרת הריסוק היא לשם דרך הכנתו הרגילה של המאכל, אך אם מטרת הריסוק היא לשם כך שלא יצטרך לעמול בבדיקתם וכד' נראה שאין להתיר שהרי כאן כוונתו בהדיא לבטל את האיסור ובזה הוי מבטל איסור לכתחלה ממש. ואמנם אם יבדקם תחילה עד שנכנסו לגדר ספק אם יש שם איסור, והוא טורח גדול או הפסד לבדקם לגמרי, נראה לצדד להקל ולהתיר לרסקם

⁴ מתוך דבריהם שם קודם לכן משמע שאין זה היתר לכתח'.

אפילו שמתכוון לבטל את האיסור, דיש לצרף בזה כמה צדדי היתר דראשית יש להביא בזה את שיטת הכנה"ג, הפר"ת ודעימיה שמתירים לבטל לכתח' ספק איסור ואפי' באיסור דאו', ועוד יש להביא בזה את שיטת הפר"ח שכיון שאינו נהנה מהאיסור שבתערובת אינו נחשב שמתכוון לבטל את האיסור, וכן יש להביא בזה את שיטת השיבת ציון שכיון שהאיסור הוא דבר מאוס אינו נחשב שמתכוון לבטל איסור לכתח' (ובמנח"ש סמך על השיבת ציון כשיש עוד צדדי היתר וכנ"ל).

יב. הכנת משקאות חריפים מקליפות ופרחי הדרים

יש אפשרות להפיק ליקר מקליפות הדרים, על ידי שרייתם באלכוהול. כמו כן יש דרך להכין משקאות חריפים מפרחי הדרים על ידי בישולם והעברת האדים בצינור מיוחד לכלי אחר שם מתהווה מהאדים משקה אלכוהולי.

בהכנת אלכוהול באופן זה עלולים להתעורר שתי חששות.

על קליפות פירות ההדר יש חומר ריסוס שלעיתים עשוי מאיסורים, בבישול הפירות מתבטל האיסור במשקה ויש בזה ביטול איסור לכתחילה. אך כבר ראינו לעיל שכאשר הכוונה היא לא לבטל איסור אלא להשתמש בדבר באופן בו רגילים להשתמש בו, לדעת הרבה פוסקים, אין בזה ביטול איסור. לכן להלכה מותר^א.

בפרחים של פירות ההדר מצוי שיש חרקים שונים. הט"ז אוסר להכין יי"ש מחיטים שהתליעו, מחשש שמא יבואו לאכול את החיטים עצמם. לכאורה לפי זה יש להחמיר גם בפרחים של פירות הדר. אך הגר"ש וואזנר שליט"א מיקל בזה מאחר ופרחים אלו אינם מאכל ולא רגילים לאוכלם, ממילא לא שייך לאסור אותם שמא יבואו לאכול מהם^ב.

מקור הברכה

א. אודות ביטול איסור לכתחלה שכוונתו לדבר אחר עי' לעיל (סי' יא סע' ב). ובעצם הדיון שלנו, ראה בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קעד) שדן לגבי הכנת משקה 'וישניאק' מדובדבנים שבתוך הגרעינים שלהם יש זבובים קטנים. ומהרש"ם מעלה להתיר בתנאי שיסנונו את המשקה על מנת שלא יהיה בו גוף של חרק. ממילא בנדון דידן שאין גוף איסור אלא רק טעם מותר בלי סינון לפי שהטעם בטל ברוב. [על פי ספר נחלת יצחק (סי' צט עמ' כד)].

ב. כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' כז) "אשר שאלתם בענין פרחי פירות תפוזים, שמבשלים אותם בכלי מיוחד, שיש לו צינור להוציא האדים ונעשה משקה ראוייה לשתיה אם לעשות כן לכתחילה מחשש תולעים וזבובים שיש בהפרחים כידוע, הנה עיין טו"ז סימן פד סוס"ק ט דאוסר לעשות יין שרף מחטים שהתליעו, לא משום מבטל איסור, רק מגזירה דשמא יבא לאכלו, אף דבעצם היי"ש אין שום חשש כיון דזיעה בעלמא הוא, ואין חשש תערובת בריה בתוכה, והפרי חדש שם חולק ומתיר לכתחילה, ומנהג העולם להתיר בזה, וגם המחמירים נראה דמודים בנ"ד דכאן אין חשש דשמא יבא לאכלו דאותם הפרחים אינם עומדים לאכילה בלא תקון, והלום ראיתי בדרכי תשובה שם ס"ק סו הביא מהשלחן גבוה דאפילו הט"ז דמחמיר בחטים מודה בחרצנים דאינם עומדים לאכילה, וזה כדברינו".

יג. בדיקה מחרקים בשבת

מותר לבדוק מאכלים בשבת על מנת לראות אם יש בהם חרקים. במידה ובבדיקה נמצא חרק גדול שניכר בקלות בעין, מותר להסירו מהמאכל ואין בזה איסור בורר אך ראוי לקחת עם החרק חלק מהמאכל. אם החרק קטן ולא נראה מיד ובקלות, אסור להסירו לבדו, אלא יש לקחת גם חלק מהמאכל.^א

אולם אסור להשרות עלי חסה וכדומה במי סבון או מלח או בחומץ בשבת, לפי שמטרת ההשרייה במי הסבון היא להרוג את החרקים שנמצאים על העלים על מנת שבשטיפה יפלו מהעלה. הריגת בעל חיים, אפילו קטן מאד, אסורה בשבת.^ב

מקור הברכה

א. כך פסק בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג סע' לו) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל. הסברה להתיר במקרה זה היא שמאחר והחרק גדול אין בזה תערובת, כמו שהתירו להסיר נוצה מבגד בשבת (רמ"א או"ח סי' שב סע' א) ולא חששו לבורר. אולם מאחר ויש סוברים שהחרק הוא מוקצה, ראוי לחוש לשיטתם ולקחתו עם מעט מהמאכל.

מאידך, בהוצאת חרק קטן יש איסור בורר. שכן בבאר היטב (או"ח סי' שיט ס"ק ב) הביא את דברי המריט"ץ (יובאו לקמן בדיון על ברירה בלח) שכתב "דלא שייך ברירה אלא מה שצריך לפשפש ולברור", מדבריו עולה שבמקרה בו יש צורך להתאמץ ולחפש, כגון בחרקים קטנים יהיה איסור בורר (כך פסק הגרי"י נויבירט שם בשם הגרש"ז א).

ב. גם סעיף זה הוא מדברי השמירת שבת כהלכתה (שם). וכך פסק גם המנחות אהבה (ח"ב פ"ז סע' כה).

ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א, הציע בעבר שאולי בירקות עלים מגידול ללא חרקים יש להתיר את שרייתם בשבת, סברתו היא שמה שפסק השמירת שבת כהלכתה היה נכון למציאות בזמן שכתב פסק זה שאז לא היה מצוי בשוק ירקות מגידול ללא חרקים, ממילא שכיחות החרקים בירקות עלים הייתה גבוהה ולכן בהשריית ירקות אלו על מנת לנקות את הירקות יש פסיק רישא. אך כיום שמצויים ירקות מגידול ללא חרקים, וההשרייה היא רק לרווחא דמילתא, אין פסיק רישא שימותו שם חרקים, והרי הוא אינו מתכוין להריגת חרקים אלא לניקיון העלים ולכן יהיה מותר. [ועורר בזה הרב ברנר שליט"א מדברי הר"ח בפסחים (קטו ב) שכתב שבביליל הסדר משקעים את המרור בחומץ בשביל להרוג את התולעים שיש במרור, ומשמע לכאורה שלר"ח אין איסור בהריגת התולעים].

את דבריו אלה שלח הרב ברנר שליט"א לכמה ת"ח, ובתשובתם אליו מצאנו דעות חלוקות. הרה"ג מאיר מאזוז שליט"א (בתשובה בכת"י) הסכים עם סברה זו להתיר בשבת שריית החסה מגידול ללא תולעים.

מאידך הרה"ג אביגדור נבנצל שליט"א לא הסכים עמה (גם כן בתשובה כת"י) וכתב "צ"ע אם אין בשטוף את החסה מתכוון להמית את החרקים, זה דרוש לו כדי שלא ידבקו בחסה, אף אם אולי אינו מודע לצורך הזה. ואף אם יש חסות בלי חרקים, הרי הוא מתכוון לשטוף דווקא בגלל אותן שיש בהן חרקים, ועל כן אין זה בכלל דבר שאינו מתכוון. הלכך נלע"ד שפיר פסק השמירת שבת כהלתה".

והרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א כתב לו שלכתחילה ישרה את הירק מגידול מיוחד לפני שבת, אך אם לא עשה זאת יכול לנער היטב את הירק הנ"ל ואח"כ לשטוף אותו ולאוכלו (ולא ישרה אותו).

ובדומה לזה כתב לו הרה"ג יעקב אפשטיין שליט"א (נדפסה תשובתו בשו"ת חבל נחלתו ח"י סי' ו' וע"ע שם סי' ז') שלכתחילה יש לשטוף את החסה לפני שבת, ומי שלא הספיק לשטוף לפני שבת ישטוף בשבת ואח"כ יבדוק בעין את החסה שאין עליה חרקים (עיי"ש מה שהאריך בזה בצדדים השונים של הנידון).

לכן למעשה יש להשרות את ירקות העלים מערב שבת.

י. הוצאת חרק ממשקה בשבת

אחת המחלוקות הגדולות בדיני בורר היא האם יש ברירה בלח. כלומר כשדבר יבש ודבר לח מעורבים יחד האם נחשב הדבר לתערובת ואסור להפריד את הפסולת מהאוכל או שמציאות כזו אינה מוגדרת תערובת כלל. או שלמרות שמוגדרת תערובת, הוצאה ביד מותרת לפי שאינה דרך מלאכה.

המקרה הנידון בפוסקים הוא שנפלה צרעה לכוס משקה. האם מותר להוציאה ללא משקה או שיש לקחת יחד איתה גם מעט משקה.

המהריט"ץ כתב "אין ברירה בלח ואת הצרעה ישלח". כמה פוסקים סוברים כמותו.

אך להלכה העלו פוסקים רבים להחמיר בדין זה ולהחשיב מציאות זו לתערובת שיש איסור בורר בהפרדתה.

לכן למעשה: כאשר נופל חרק למשקה או למרק לח יש להוציאו עם מעט משקה.¹

מקור הברכה

ג. [מתוך הקובץ 'אות היא לעולם- הלכות בורר' מראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א].

בשו"ת מהריט"ץ (ח"א ר"ג) דן בעניין הוצאת צרעה שנפלה לכוס משקה וכתב שם "אמנם הטעם שגלע"ד להתיר בצרעה דווקא הוי משום דאין דרך משמרת בכך דהא בלח שייך משמר וביבש בורר אבל אין בורר בלח ואין משמר ביבש והרי זה שמסיר את הצרעה מהיין הלח אין דרך ברירה בלח אלא שימור שיניח היין במסננת ומוציאה את היין וקולטת את השמרים אבל אם בירר בלח שהוא נ"ד שבורר בידו הצרעה מהיין הלח אין דרך ברירה בכך אלא שימור וכן אני אומר שאם היתה מסננת תלויה והיו לו פירו' בעפר דק והניח תוך המשמר' שילך האבק דרך שם וישארו הפירו' מנוקי' מותר דאין דרך משמר ביבש וג"כ אינו ככברה כיון שאינו מניח כאשר ינוע הכברה נמצא דכל מידי דלאו אורחיה בהכי שרי... וכן ראיתי גדולים מסירים יתושין ויבחושין מהכוס בשבת ואין מכלים ובודאי שהטעם כאשר ביארנו".

והנה כתב הבאה"ט (ס"ק ב) דטעמא דמהריט"ץ הוא "דאין ברירה בלח וגם את הצרעה ישלח, דלא שייך ברירה אלא מה שצריך לפשפש ולברור אבל דבר שצף למעלה כבר ברור הוא והוי כמשחל בינתא מחלבא דאין זה בורר עיי"ש" והיינו שטעמא דמהריט"ץ אליבא דבאר היטב הוא שהצרעה צפה למעלה ואינה מעורבת ואין ברירה אלא בדברים המעורבים. וכ"כ לבאר בדעת המהריט"ץ בשו"ת תבואת שמש (או"ח ריש סי' ל) ובהערות פאת דוד (על הברכ"י סי' שיש ס"ק ד) שטעם ההיתר לפי המהריט"ץ הוא משום שאין הצרעה מעורבת במשקה אלא צפה למעלה.

ולענ"ד דבריהם צ"ע, דראשית מפורש אחרת במהריט"ץ דטעמו להתיר הוצאת הצרעה בידו הוא משום דאינו דרך מלאכה לברור בידו וה"ה שיהיה מותר לשמר את היבש כי אינו דרך מלאכה ביבש, וכמש"כ המהריט"ץ במפורש "נמצא דכל מידי דלאו אורחיה בהכי שרי". ועוד יש להקשות דלפי דבריהם גם אם יסנן את הצרעה במשמרת יהיה מותר כיון שלא היה מעורב מעולם, והרי המהריט"ץ כתב במפורש דאם יסנן המשקה יהיה חייב, ומה שמתיר הוא משום שאין דרך בורר במשקה אלא דווקא דרך משמרת וכיון שלא היו דרך מלאכה מותר. ובר"ך רחמנא דסייען למצוא כדברינו בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' רלג) שכתב כדברינו בשם המהריט"ץ. גם בתהל"ד (אות כו) ביאר את סברת מהריט"ץ כדברינו הנ"ל דלא כתב להתיר אלא ביד משום דאין דרך מלאכה בכך, וכתב התהל"ד דנראה דלמהריט"ץ יהיה אסור לשפוך הזבוב לחוץ ע"י הטיית הכוס דהוי כברירה בכלי. וכדברי המהריט"ץ וכסברתו דלא היו דרך מלאכה נראה גם בא"ר (סוס"ק ח) ובברכ"י (סי' שיש ס"ק ה' ד"ה ומ"ש דמהריט"ץ).

אמנם הביא הפעולת צדיק שם ללשון המהר"י חאגיז "וגם הרב מהר"י חאגיז במלאכת הבורר כ' וז"ל נסתפקו איזה בעלי תורה אם מותר להסיר היתושין שצפין על היין בשבת אם יש בזה משום בורר, ואפשר דאין בזה ברירה כלל וכמ"ש במשנה ח' פ"ק דביצה ע"ש. ויש כעין ראייה לזה מהא דגרסי' פ"ק דשבת דף ה' אגוז ע"ג מים לאו היינו הנחתה ולא מחייב משום מוציא דהא לא עקר ואם איתא דדבר שהוא צף ע"ג מים או יין הנוטל אותו מקרי בורר אמאי לא משתמיט שום מפרש לומר דהתם חייב משום בורר... ונראה דלא שייך ברירה אלא מה שצריך לפשפש ולברור אבל דבר שצף למעלה כבר ברור ועומד הוא. ושמעתי משם חכם בקי בש"ס שהשיב ע"ז אין ברירה בלח וגם את הצרעה ישלח עכ"ל" וא"כ רואים אנו במהר"י חאגיז דס"ל כסברת הבאר היטב הנ"ל דטעם ההיתר הוא משום שאין כאן תערובת.

[ואפשר שמה שהטעה לכל הני גדולים הוא מה שמהר"י חאגיז הביא בצמוד לסברתו את לשון פסקו של המהריט"ץ ש'אין צרעה בלח ואת הצרעה ישלח', והבינו שטעמו של המהריט"ץ הוא הטעם של מהר"י חאגיז, אמנם כמ"ש לעיל נלענ"ד שאין זה נכון ומהר"י חאגיז ומהריט"ץ הסכימו רק בדיון אך לא בסברא. וידידי הרב שמיר שינטופ האיר את עיני שבעניין היחס בין סברת מהריט"ץ לסברת מהר"י חגיז האריך בזה בשו"ת שמש ומגן (ח"א סי' י) שאכן יש הבדל בין סברת מהריט"ץ למה שהובא בשמו באחרונים ועיי"ש מש"כ בזה].

כדברי מהר"י חאגיז דהיתר בהוצאת הצרעה הוא משום שבדבר הצף ע"ג המקשה אין תערובת וממילא אין גם איסור בורר כתב החזו"א (נ"ג ד"ה ט"ז), ועיי"ש שהוסיף שבזבוב שע"ג המשקה יש לחוש לאסור מטעם דמעורב עם משקה שבין כנפיו של הזבוב ולכן הפתרון הוא שיטול את הזבוב עם קצת משקה).

הבית מאיר (על ט"ז ס"ק ב) כתב ג"כ להתיר להוציא בידו הצרעה מהנוזל ובעיקר טעמו כתב כהמהריט"ץ דאינו דרך מלאכה, והביא הוכחה לדבר מדברי הרמב"ם לגבי ניקוי קמח ביו"ט, אמנם בסוף דבריו צירף לזה טעם להיתר דבכה"ג שהצרעה צפה ע"ג הנוזל והיא נראית לעין אין כאן תערובת ואין איסור בורר וכטעמו של מהר"י חאגיז.

בשונה מכל הנ"ל מצאנו לט"ז (סי' תקו ס"ק ג) שהביא לשיטת הראב"ד שמחמיר לא להוציא ביו"ט קיסמים שנפלו לתוך הקמח וכתב הט"ז ע"פ זה "וא"כ כשנפלים זבובים לתוך הכוס בשבת אסור להסיר הזבובים לחוד משם להראב"ד דהוי ליה כבורר אלא צריך שיקח מן המשקה ג"כ עמהם" והזכיר הט"ז דברים אלה גם בהלכות שבת (סי' שיט ס"ק יג) וע"ע הפרמ"ג מה שהעיר לגבי מחלוקת הראב"ד והרמב"ם. גם דעת היד אהרון (הובאו דבריו בבאר היטב שם ובברכ"י שם) והחיי"א (כלל טז סעי' יב) דלא כמהריט"ץ אלא יש ברירה אף באוכל הצף ע"ג משקה. ובבהל"כ (סי' שיט סעי' טז ד"ה אלא) הביא למחלוקת המהריט"ץ והט"ז וכתב על כך "ומ"מ קשה מאד להקל בזה כי כמעט כל האחרונים העתיקו דברי הט"ז להלכה ובפרט דמלתא דאו' הוא" ובמשנ"ב (ס"ק סא) כתב בסתמא להחמיר כדעת הט"ז ולא הביא לדעת החולקים עליו. [עד כאן מהקובץ הנ"ל].

להלכה למעשה כתב בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג סעי' יח) "חרק שנפל לתוך התבשיל או המשקה, אסור להסירו ביד או בכלי וגם אסור להסירו על ידי נשיפה. ומותר להסיר את החרק על ידי שפיכת מעט משקה מן הכלי, וכן מותר להסירו יחד עם מעט מן התבשיל או המשקה שלתוכו נפל. ומותר לעשות כן גם אם אין בדעתו לאכול את התבשיל או לשתות את המשקה מיד".

והגר"ע יוסף זצ"ל פסק (חזו"ע שבת ח"ד עמ' רלב) "כוס יין שנפל בו זבוב או צירעה מותר להסירו בידו על על ידי כפית, כי אין דרך ברירה בלח... ויש חולקים ואוסרים להסיר את הזבוב לבדו דהוה ליה כבורר פסולת אלא צריך שבכף שהוא מסירו יקח עמו קצת מן המשקה. וטוב להחמיר כסברא שניה, אבל הרוצה להקל כסברא ראשונה יש לו על מה שיסמוך".

קיצור ההלכות

- א. שלש סיבות לחומרת איסור אכילת שרצים שקצים ורמשים: באיסור זה ניכר ההבדל בין ישראל לעמים, חיות אלו מסמלות את החומריות בעולם, האיסור מצוי מאד וקשה להשמר ממנו.
- ב. שלשה סוגי שרצים אסורים מדאורייתא: שרץ המים (ארבעה איסורים), שרץ הארץ (חמשה איסורים), שרץ העוף (ששה איסורים).
- ג. -שרץ המים כולל: סרטנים, תולעים וטפילים שעל עור הדגים וכדומה.
-שרץ הארץ כולל: תולעים, חרקים וכדומה.
-שרץ העוף כולל: זבובים, דבורים וכדומה.
- ד. 'לא נתנה תורה למלאכי השרת' - לכן שרץ שלא ניתן לראותו אלא באמצעות מיקרוסקופ או זכוכית מגדלת, מותר באכילה.
- ה. גם אם יש קושי לזהות את השרץ (צבעו דומה לעלה, הוא מוסתר בקפלים שבעלה וכו') - השרץ אסור מדאורייתא.
- ו. במקרה בו בעין רגילה רואים נקודה אך בזכוכית מגדלת רואים שזה שרץ - הגרש"ז אויערבך זצ"ל אוסר, הגר"ש וואזנר שליט"א מתיר.
- ז. שרץ (ושאר בריות אסורות) חמור משאר האיסורים בכך שאינו מתבטל ברוב כאשר הוא שלם.
- ח. שלש רמות בחובת בדיקת המאכלים:
1. מאכלים בהם המצאות חרקים נדירה - אין חובה לבדוק, ראוי להסתכל על מנת להנצל מאיסור.
 2. מאכלים בהם המצאות חרקים היא 'מיעוט מצוי' - חובה מדרבנן לבדוק.
 3. מאכלים בהם המצאות חרקים שכיחה - חובה מדאורייתא לבדוק.
- ט. מאכל שניתן לבדוקו אחר הבישול, יש לבדוקו לפני הבישול שמא ישכח ולא יבדוק.
- י. שלש דעות בהגדרת מיעוט המצוי: קרוב למחצה, כעשרה אחוזים, כשמיעוט זה תמיד מצורף לרוב.
- יא. שרץ שהתפתח בפרי תלוש מותר באכילה כל זמן שלא יצא מהפרי.
- יב. למרות זאת יש חובה לנפות קמח משלש סיבות: לא בטוח שהתולעים שיש בו לא יצאו ממנו ואחר כך חזרו. החכמת אדם סובר שהקמח נחשב להרבה פירות ותולעת שזוחלת בו יצאה מפרי לפרי. עלולים להגיע אליו תולעים שלא התפתחו בו אלא במקום אחר.

- יג.** יש לנפות את כל הקמח בו רוצים להשתמש.
- יד.** צריך להשתמש בנפה בעלת צפיפות גבוהה על מנת לחסום את התולעים הדקות.
- טו.** יש להקפיד על ניקיון הנפה.
- טז.** כל יהודי או יהודית מעל גיל מצוות נאמן לבדוק שאין חרקים באוכל. אם מדובר במאכל שלא מוחזק בתולעים גם קטן נאמן.
- יז.** מי שאינו שומר תורה ומצוות וכן מי שמזלזל באיסור תולעים לא נאמן לבדוק.
- יח.** מי שראיתו חלשה ונעזר במשקפיים נאמן לבדוק.
- יט.** מאכל שהתבשל עם חרק בתוכו ואחרי הבישול מצאו את החרק והוציאו אותו, המאכל והכלי מותרים.
- כ.** במקרה בו התבשל חרק במאכל, יש להוציאו בעזרת קיסם או כפית חד פעמית.
- כא.** מאכל שחזקתו שנגוע בתולעים, אסור לטוחנו ללא בדיקה שטחית.
- כב.** מאכל שלא מוחזק כנגוע, אך מצויה בו נגיעות, ראוי לבדוקו בדיקה קלה לפני טחינתו.
- כג.** ניתן להכין אלכוהול מקליפות של פירות הדר ומפרחי הדורים אפילו אם יש בהם חרקים, ואין בזה חשש משום ביטול איסור לכתחלה.
- כד.** מותר לבדוק מאכלים בשבת על מנת לראות אם יש בהם חרקים.
- כה.** נמצאו חרקים במאכל: גדולים - מותר להסירם לבד. קטנים - יש להסירם עם מעט מהמאכל.
- כו.** יש להשרות ירקות עלים במי סבון או מלח בערב שבת. בשבת אין לעשות כן שמא יהרוג חרקים.
- כז.** נפל חרק למשקה בשבת, יש להוציאו עם מעט משקה.